

ARKAİK DÖNEM ROMA TOPLUMUNDA HUKUKİ STATÜSÜ BAKIMINDAN ÇOCUK

Sevgi KAYAK*

Öz

İnsan önce çocuk sonra yetişkin olduğu halde hukuk dünyası çocuk ile yeteri kadar ilgilenmemektedir. Buna hukuk tarihi alanı da dâhildir. Tarihin en eski çağlarında çocuk hukukun bir süjesi olarak değil objesi olarak görülmüştür. Antik Roma dünyasında da durum böyledir. Roma toplumunda çocuk aile içinde ya da dışında hukukun süjesi bağımsız bir birey olarak değil babanın hâkimiyetine tabi, kişi ve malvarlığı alanında hakları bulunmayan ya da haklarını kullanamayan bir kimsedir. Klasik kaynaklar tetkik edildiği zaman çocuk kavramının antik Roma'da hukuki bir kavram olarak yerleşmediği saptanır. Romalıların Klasik hukuktan itibaren fiziki olgunluk yaşı kabul edilen 12/14 yaşının altında kalanları çocuk saydıkları sonucuna yorum yoluyla ulaşılır. Roma hukukunda çocuğun hukuki statüsünü belirleyen *patria potestas*/baba hâkimiyeti ve *tutela*/vesayet olmak üzere iki temel rejim vardır. *Alieni iuris* çocukların hukuki statüsü, bir aileye mensup olmaları dolayısıyla, baba hâkimiyeti demek olan *patria potestas* kapsamındaki yetkilere göre, *sui iuris* olanların ise vesayet ilişkilerine göre belirlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: *Çocuk, Kişilik Hakları, Malvarlığı Hakları, Aile Babası, Baba Hakimiyeti, Vesayet.*

Abstract

The Child in with Regards to Legal Status in the Archaic Period Roman Society

Although a person is first a child and then an adult, the legal world has not been interested in the child enough. This includes the field of legal history. In the oldest ages of history, the child was seen as an object of law, not a subject. This was also the case in the ancient Roman world. In Roman society, the child was not a subject of law within or outside the family, but was a person subject to the father's dominance, without rights in terms of person and property, or who could not use his rights. It is concluded through interpretation that the Romans considered those below the age of 12/14, which has been accepted as the age of physical maturity since the archaic period, as children. In Roman law, there are two basic regimes that determine the legal status of the child: *patria potestas*/paternal dominance and *tutela*/guardianship.

Keywords: *Child, Personality Rights, Property Rights, Father of the Family, Paternal Dominance, Tutela.*

* Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Roma Hukuku Bölümü, İstanbul.

E-posta: sevgikayak@istanbul.edu.tr ORCID: 0000-0002-6147-6147

(Makale Gönderim Tarihi: 03.09.2021 - Makale Kabul Tarihi: 10.06.2022)

GİRİŞ

İnsan önce çocuk sonra yetişkin olduğu halde hukuk dünyası bugüne kadar çocuk ile yeteri kadar ilgilenmemiştir. Buna hukuk tarihi alanı da dahildir. Hukukun bir süjesi olmasına rağmen çocuk ile ilgili hukuki uyuşmazlıkların ve bu uyuşmazlıklara getirilen çözümlerin okuyucunun önüne konması çok eskiye dayanmaz. Modern çağımızda çocuk ile ilgili hukuki çalışmalar yoğunlaşmış olsa da özellikle hukuk tarihi platformundan söz edildiği zaman bunların yeterli seviyede olduğu söylenemez. Buna şaşırılmamak gerekir zira çocuk tarihin en eski çağlarından beri örf ve adetlerin ve dini geleneklerin egemen olduğu toplumlarda hukukun bir süjesi olarak değil objesi olarak görülmüştür. Çocuk diğer aile fertlerinin özellikle de aile babasının velayetin ötesine geçen tam bir mutlak iktidarı karşısında kaybolmuş, hukuki manada bir birey olamamıştır. Erginlik yaşına ulaşmamış çocukların velayet ya da vesayet altında bulundurulması korunmaları elbette gereklidir fakat bu gerekliliğin çocuğun bağımsız bir birey olarak gelişimini ve kişiliğinin oluşmasını engellememesi beklenir. Oysaki tarihte çoğu toplumda çocuğun kişiliğinin madden ve manen gelişimi ve korunması ile ilgili hususlar aile içi ilişkilere bırakılarak bu alana devlet fazla müdahale etmemiştir. Aile içi ilişkilerde ise çocuğun korunmasında çocuğun yararından çok aile babasının ya da ailenin ortak yararları dikkate alınmıştır. Antikçağ Roma toplumu da bu toplumlara iyi bir örnektir.

Roma toplumunda da çocuk aile içinde ve dışında hukukun süjesi bağımsız bir birey olarak değil baba ya da vasi hâkimiyetine tabi, bu sebeple de kişi ve malvarlığı alanında hakları bulunmayan ya da haklarını kullanamayan bir kişi konumundadır. Çocuğun maddi ve manevi varlığının oluşması, gelişmesi ve korunması çoğu zaman aile babasına ya da vasinin takdirine bağlı olmuştur. Bugün modern hukukta çocuk ile ilgili düzenlemelerde nihayet temel bir ilke olarak dikkate alınmaya başlanan “*çocuğun yüksek yararı*” ilkesi, ilk çağ toplumlarının çoğunda olduğu gibi antik Roma’da da henüz bilinmemektedir. Bu durum Roma hukukunun arkaik dönemi için daha belirgindir.

Roma hukukunun arkaik döneminden kasıt özellikle Krallık ve Cumhuriyet devrine tekabül eden dönemlerdir. Roma kenti Latium bölgesinde, Tiber nehrinin kıyısında MÖ 753’te kurulmuştur. Yaklaşık MÖ 509’a kadar devam eden ve yedi kral tarafından yönetilen Roma’nın bu dönemi Krallık Devri olarak bilinir. Son Etrüsk kralı Tarquinius’un iktidardan düşürülmesinden sonra yönetim *praetor* unvanlı devlet yöneticileri arasında bölüştürülerek *Respublica* olarak anılan, ki bugün çoğunlukla Cumhuriyet Devri olarak anılmaktadır, döneme geçilmiştir. Cumhuriyet Devri *Lex Regia*’nın hemen ardından Octavianus’un *princeps*’liğini ilan etmesiyle sona ererek MÖ 27’den itibaren *Principatus* Devri başlamıştır. Bu dönem MS 284’e kadar devam etmiş olup sonrasında yasama, yürütme ve yargı yetkilerinin tek elde toplandığı *Dominatus* devri başlamış, MS 395 yılında Batı Roma ve Doğu Roma ayrımıyla imparatorluk iki merkez üzerinden devam etmiştir. Nihayetinde 476 yılında Batı Roma’nın çöküşü ile Doğu Roma İmparatorluğu olarak devam etmiştir¹. Hukuk rejim olarak Krallık

¹ Kaya 2020, s. 360-419; Tekin 2016, s. 188-309; Söğütü 2021, s. 51-90. Roma devletinin Etrüskler tarafından kurulduğu genel olarak kabul edilmekle birlikte Etrüsklerin kökeni hakkında görüş birliğine varılabilmemiş değildir. Kimilerine göre Türklerle aynı kökenden olup

başlarından Cumhuriyet ortalarına kadarki (MÖ 150) dönemler hukuk literatüründe Eski Hukuk devri olarak kabul edilir. MÖ 150'den *Principatus* devrine kadar olan dönem ise Klasik hukuk Devridir². Biz çalışmamızda özellikle Eski Hukuk ve Klasik hukuktaki durumu ele alıyoruz.

Çalışmamızda Roma uygarlığında çocuğun hukuki statüsü Roma hukukunun arkaik dönemi temel alınarak açıklanmaya çalışılmıştır. Bunun için önce Roma'da çocuk kavramından ne anlaşıldığı tespit edilmiş, sonrasında çocuğun hukuki statüsünü belirleyen *patria potestas*/baba hâkimiyeti ve *tutela*/vesayet rejimleri üzerinde durulmuştur.

I. Çocuk Kavramı

Günümüz hukuk dünyasında çocuk sözcüğü hukuki bir kavram olarak artık literatürümüze yerleşmiş durumdadır. Bu kavram öncelikle uluslararası mevzuatlarda açıklığa kavuşturulmuştur. Çocuk dendiği zaman ne anlaşılması gerektiği gerek uluslararası gerek ulusal mevzuatlarda bellidir. Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin³ 1'inci maddesinde “*çocuğa uygulanacak olan kanuna göre daha erken yaşta ergin olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır*” denilmek suretiyle kural itibariyle 18 yaşın altındaki herkes çocuk olarak kabul edilmiştir. Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi⁴ 1'inci maddesinde de, “*bu sözleşme on sekiz yaşına ulaşmamış çocuklara uygulanır*” ifadesiyle çocuk kavramının içeriği yine 18 yaşın altında kalan kişiler olarak tayin edilmiştir. Bu sözleşmelere paralel olarak yürürlüğe giren ulusal mevzuatımızda da çocuk kavramının bu sözleşmelerle uyumlu olarak tarif edildiği tespit edilir. 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu⁵'nin 3'üncü maddesinin a bendinde “*Çocuk: Daha erken yaşta ergin olsa bile, on sekiz yaşını doldurmamış kişiyi; ...ifade eder*” denerek 18 yaş çocuk kavramı için sınır kabul edilmiştir⁶. Bu düzenlemelerden anlaşılmalıdır ki bugünkü

Orta Asya'dan gelen göçmen bir kavimdir; kimilerine göre ise, Hint-Avrupa karışımı işgalci bir kavimdir (Roberts 2017, s. 229-261).

² Söğütü 2020, s. 96-116.

³ Bu sözleşme Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde kabul edilmiştir (https://www.unicef.org/turkey/cevrimici_14_temmuz_2021). Türkiye bu sözleşmeyi 9.12.1994 tarihli 4058 sayılı kanunla, bazı çekincelerle, uygun bularak onaylamıştır (Resmi Gazete 27.1.1995 tarih ve 22184 sayı no), Sözleşme'nin 17, 29 ve 30 uncu maddelerini T.C. Anayasası ile 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Anlaşmasının sözüne ve ruhuna uygun olarak yorumlama hakkını saklı tutmuştur (<https://www.unicef.org/turkey/> 14 Temmuz 2021).

⁴ Bu sözleşme 25.1.1996 tarihinde taraf devletlerce imzalanarak yürürlüğe girmiştir. Türkiye bu sözleşmeyi 18.1.2001 tarihinde 4620 sayılı yasa ile onaylayarak yürürlüğe koymuştur (Akarşan 1998, s. 1-4).

⁵ Resmi Gazete 15. 7. 2005 tarih ve 25876 sayı no.

⁶ Günümüz hukukunda, 18 yaşın altında kalanlar, yani çocuklar hukuki işlem yapabilme yetenekleri bakımından “küçük” tabiriyle anılmaktadırlar. Hukuki işlem yapabilme yeteneği demek olan fiil ehliyeti şartları tespit edilirken ayırt etme gücünün bulunması, ergin olmak ve kısıtlı olmamak şartları öngörülmüştür. Bu üç şarta sahip olan kişi tam fiil ehliyetine sahiptir (Türk Medeni Kanunu/TMK m. 10). Erginlik yaşı kural itibariyle 18 olarak belirlenmiş,

hukuki literatürde çocuk kavramı yaş şartına bağlı olarak belirlenmiş ve yaş şartı da 18 olarak tayin edilmiştir; 18 yaşın altında kalan herkes, ergin olsun ya da olmasın, çocuktur.

Modern düzenlemelerde bu denli bir netlikle tespit edilmiş olan çocuk kavramı Roma Hukuku söz konusu olduğu zaman muğlaktır ve bu noktada çocuk kavramından Roma Hukukunda ne anlaşıldığını belirlemek gibi önemli bir sorun karşımıza çıkar. Gerçekten de Antik Roma dünyasında çocuk tabiri ile kimlerin kastedildiğinin tespiti çalışma konumuz bakımından önemli bir sorun teşkil eder⁷. Roma Hukukunda çocuk sayılmak için günümüz hukukunda olduğu gibi böylesi bir yaş sınırının gösterilip gösterilmediği kesin olarak söylenemez. Zira Roma hukukunun arkaik döneminden itibaren çocuk kavramını ifade etmek üzere *infans*, *impubes*, *puberes minores*, *puer*, *pupillus* gibi çok çeşitli terimler kullanılmıştır ancak bunlardan hangisinin modern hukukun çocuk kavramına tam olarak tekabül ettiği belli değildir. Roma hukukunda çocuğu ifade etmek üzere kullanılan bu terimler arasında “*infans*”, “*impubes*” ve “*puberes*” sözcükleri ön plana çıkar⁸. *Infans*, 0-7 yaş arası çocukları ifade etmek üzere kullanılan bir tabirdir ve Roma hukuku kaynaklarını yorumlayan çoğu eserde⁹ bu yaş grubu “*infantes/çocukluk çağı*” olarak anılmaktadır. 7 yaşın altındakiler, 14 yaşına kadar olmak kaydıyla, *impubes*¹⁰; 15 yaş ile 25 yaş arasındakiler *puberes minores*; 25 yaşını doldurmuş olanlar “*pubes/pubertas* olarak ifade edilmişlerdir ve son grupta olanlar artık ergin, diğer deyişle yetişkin sayılan kişilerdir¹¹. Aile hukuku ile ilgili düzenlemelerde ise çocuğu ifade etmek üzere “*filiusfamilias/filiafamilias* (erkek aile evlatları/kız aile evlatları)” tabiri yerleşmiştir¹². Tüm sözcükler arasında “*infans*” kelime

evlenme ve mahkeme kararının ise 18 yaşından önce kişiyi ergin kılacağı hükme bağlanmıştır (TMK m. 11 ve m. 12). Buna göre on sekiz yaşın altında kalanlar “çocuk” ve hukuki işlem yapabilme yeteneği bakımından da “küçük” statüsündedirler. Evlenme ya da mahkeme kararı ile ergin kılınanların ise, on sekiz yaşını doldurmadıkça, çocuk statüleri devam edecek ancak küçük statüleri sona erecektir ve küçük statüleri sona erdiği için de velayet ya da vesayet hükümlerine tabi olmadan hukuki işlem yapabileceklerdir.

⁷ İnsanın bedensel sınırları ve buna karşılık gelen ruh halleri olarak kaynaklarda insan hayatının dört evresinden bahsedilir; çocukluk, gençlik, olgunluk ve yaşlılık. (Laes ve Strubbe, s. 23-26).

⁸ Laes ve Strubbe, s. 31-36

⁹ Örneğin Tahiroğlu ve Erdoğan 2020, s. 158-160.; Karadeniz Çelebican, 2014, s. 206; Elal, 2011, s. 77-79.

¹⁰ Bunlar “çocukluk çağını aşmış ergin olmayanlar” olarak dilimize çevrilebilecek olan “*impubes infanti maiores*” tabiriyle de anılırlar, (bu şekilde kullanan yazarlar için bkz. Tahiroğlu ve Erdoğan 2020, s. 186; Karadeniz Çelebican 2014, s. 206)

¹¹ Tahiroğlu ve Erdoğan 2020, s. 161; Karadeniz Çelebican 2014, s. 206; Tamer 2020, s. 77.

¹² Çocuk kavramına tekabül edebilecek bu tür terimler arasındaki çeşitlilik kavramın anlamının tespitini daha da zorlaştırmaktadır. Mesela çocuk yaştakiler için kullanılan bir başka terim de “*pupillus*”tur. *Pupillus/pupilla*, *impubes* çocukların (7-14 yaş arası) *sui iuris* (kendi hukukuna tabi olan/baba hakimiyeti altında bulunmayan) olanlarına verilen teknik isimdir. Henüz fiziki olgunluğa ulaşmamış olan, yani 12 yaşını doldurmamış kızlar ile 14 yaşını doldurmamış erkekler, daha sonra açıklayacak olduğumuz, baba hakimiyeti altında bulunmuyorlar ise “*pupillus*” terimi ile ifade edilmişlerdir. Bu sonuç D. 50. 16. 239 pr.’dan çıkar. Bundan başka; yeni doğan bebek anlamında “*natus*”, küçük çocuk anlamında “*puerulus*”, erkek çocuk

anlamıyla¹³ bugünkü “çocuk” tabiriyle örtüşmektedir ancak bu terimin teknik manada günümüz hukukunun çocuk kavramını tam olarak karşıladığı söylenemez. Başka ifadeyle bugünkü çocuk sözcüğüne Roma hukukunda karşılık gelen kelimenin salt *infans/infantis* olmasından hareketle Romalıların sadece 0-7 yaş grubundakileri çocuk olarak kabul ettikleri sonucuna varmak yanlış olur. Fikrimize göre Romalılar çocuk kavramının içine *infans*’ların (0-7 yaş arasındakilerin) yanı sıra *impubes*’leri de dahil etmişlerdir, biz bu sonucu Iustinianus’un *Institutiones*’indeki 1. 22 pr. metninden çıkarıyoruz:

“Ius. Inst. 1. 22 pr.”

“Pupilli pupillaeque cum puberes esse coeperint, *tutela* liberantur. pubertatem autem veteres quidem non solum ex annis, sed etiam ex habitu corporis in masculis aestimari volebant. nostra autem maiestas dignum esse castitate temporum nostrorum bene putavit, quod in feminis et antiquis impudicum esse visum est, id est inspectionem habitudinis corporis, hoc etiam in masculos extendere: et ideo sancta constitutione promulgata pubertatem in masculis post quartum decimum annum completum illico initium accipere disposuimus, antiquitatis normam in femininis personis bene positam suo ordine relinquentes, ut post duodecimum annum completum viripotentes esse credantur”.

“Ius. Inst. 1. 22 pr”.

“Velayet altında bulunan kız veya erkekler erginlik yaşına varmakla vesayetten çıkarlar. Eskiler, erkeklerde erginliği yalnız senelerle değil aynı zamanda vücut olgunluğu ile takdir etmek istemişlerdi. Fakat biz, kızlar için eskilerin bile iffete muhalif telakki ettikleri bir şeyin yani vücut olgunluğunu tetkik etmenin zamanımızın telakkilerine göre erkekler için de münasebetsiz olduğunu kabul ederek bunu erkeklerle de teşmil etmeyi uygun gördük: bu itibarla, mukaddes bir emirname ile, erkekler için erginliğin on dört yaşın tamamlanması ile derhal başladığını kabul ve vaz ettik; eskilerin uygun bir şekilde koymuş oldukları, kızların on iki yaşın tamamlanması ile olgunlaştıkları kaidesini değiştirmedik¹⁴”.

Bu metinden anlaşılmalıdır ki Roma’nın hem Iustinianus döneminde hem de daha öncesine tekabül eden klasik döneminde¹⁵ fiziki olgunluk yaşı kızlarda 12

anlamında “*puellus*”, kız çocuk anlamında “*puella*” gibi terimlere de rastlanır. Evlilik dışı doğan çocuklar, eğer babaları belli değilse “*spuri*”, babaları belli ama kanunen geçerli bir evlilikten doğmamışlarsa “*liberi naturalis*”, kölelerle kurulan ilişkilerden doğmuş iseler “*vulgo conceptus*” gibi terimlerle anılırlardı. Zina ya da ensest gibi suç konusu olduğu kabul edilen bir ilişkiden doğan çocuklar ise “*adulterini*” veya “*incestuo*” gibi sıfatlarla tarif edilirdi, (ayrıntı için bkz. İpek 2017, s. 319-323, (s. 295-354).

¹³ *Infans/infantis*; suskun, yavru, bebek, çocuk manalarına gelmektedir buna bağlı olarak *infantia/infantiae* sözcüğü de çocukluk çağını karşılamaktadır Kabağağaç/Alova 1995, s. 300-01.

¹⁴ Çalışmamızda kullandığımız tüm Iustinianus *Institutiones* metinlerinin çevirisinde Iustinianus, *Institutiones*, Çev. Ziya Umur, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1968 isimli kaynaktan yararlanılmıştır.

¹⁵ Klasik dönemden kasıt, Roma hukuku doktrinde genel olarak kabul edildiği üzere, girişte de belirttiğimiz üzere, MÖ 2 inci yüzyıl ortalarından başlayıp MS 3’üncü yüzyıl sonlarına kadar devam eden süreçtir. Bu dönem Roma’nın siyasi devirleri olan Cumhuriyet devrinin son kısmı ile *Principatus* devrinin tamamına tekabül eder. Çalışma konumuzu ilgilendirdiği ölçüde

erkeklerde 14 olarak belirlenmiştir ve bu yaşları dolduran çocukların vesayet altından çıkacakları kayda bağlanmıştır¹⁶. Bu da bize Roma’da her ne kadar hukuki bir kavram olarak yerleşmiş olmasa da Romalıların “çocuk” ile kimi kastettiklerini göstermektedir. Buna göre Romalılar çocuk kavramını belirlerken fiziki olgunluk kriterinden hareket etmişlerdir. Fiziki olgunluktan kasıt, çocuk yapabilme konusunda cinsî bir olgunluğa ulaşmış olmaktadır¹⁷. Fiziki olgunluğa ulaşma yaşını ise kızlarda 12 erkeklerde 14 olarak tespit etmişler ve bu yaşları dolduranları yetişkin kabul edip bu yaş sınırlarının altında kalanları çocuk saymışlardır. Ancak elbette vurgulamak gerekir ki bugünkü hukuksal düzenlemelerin aksine Roma’nın hukuksal düzenlemelerinde bir “çocuk” kavramı tarifi yapılmadığı için bu bilgi ancak yorum sonucu ulaşabiliyoruz¹⁸.

II. Roma Toplumunda Çocuğun Hukuki Statüsünü Belirleyen Rejim

A. Genel Olarak

Antik Roma dünyasında çocukların hukuki statüleri baba hakimiyeti altında olup olmamalarına göre değişirdi. Baba hakimiyeti altında olanlar *alieni iuris*, olmayanlar *sui*

değindiğimiz Postklasik hukuk dönemi ise *Dominatus* devrine denk düşer (Roma’nın siyasi devirleri ve bunlara tekabül eden hukuki devirler hakkında örnek mahiyetinde bkz. Tahiroğlu ve Erdoğan 2020, s. 1-42).

¹⁶ Laes ve Strubbe 2014, s. 31.

¹⁷ 12/14 yaş sınırlarının ergin olma yaşı olup olmadığı esasında Romalı hukukçular arasında çok tartışılmıştır. Çocuk yapabilme konusundaki cinsî olgunluk kişiden kişiye göre değiştiği için her somut olayda farklı bir karar çıkabiliyordu. Fiil ehliyeti gibi bir konuyu sübjektif ölçülere bağlamanın uygulamada yaratacağı sıkıntıları hesaba katan Proculianus Okulu bu konuda tek bir ölçü teklif ederek erginlik yaşını sınırını kızlarda 12 erkeklerde 14 yaş olarak tespit etmenin uygun olacağı görüşünü benimsemişti (Laes ve Strubbe, s. 31; Schwarz 1965, s. 239). *Ius. Inst.*, 1. 22 pr.’da yer alan yukarıda temas ettiğimiz metinden anlıyoruz ki sadece arkaik ve klasik dönemde değil post-klasik dönemde de Proculianus okulunun bu görüşüne sadık kalınmıştır. Zira İmparatorluk zamanlarından itibaren gerek kız çocuklarının gerek erkek çocuklarının cinsel olgunluklarını araştırmanın hoş karşılanmaması sebebiyle Proculianus okulunun önerdiği sabit yaş sınırı Justinianus hukukunda da kabul sebebiydi (Laes ve Strubbe, s. 31).

¹⁸ Burada önemle vurgulamamız gerekir ki Roma’da fizik olgunluğa erişmiş olmak fiil ehliyetini tam olarak kazandırmaya yetmez. Bugün olduğu gibi Roma’da da fiil ehliyeti için ayırt etme gücüne sahip olmak, ergin olmak ve kısıtlı olmamak şartları aranmaktadır (Schwarz 1965, s. 237; Karadeniz Çelebican 2014, s. 203). Bu fiil ehliyeti bakımından erginlik yaşı ise *Lex Plaetoria* (tahminen MÖ 192) ile 25 yaş olarak kabul edilmiştir (Gönenç 2010, s. 23; *Lex Plaetoria* hakkında bkz. Umur 1983, s. 122). Bu yaşı dolduranlar veli ya da vasilerinin onayına ihtiyaç duymaksızın tek başlarına hukuki işlem yapabilme ehliyetine kavuşurlar. O halde Roma hukukunda fiziki olgunluğa ulaşmak ile hukuki işlem yapabilme ehliyetine sahip olmak aynı şey değildir; fiziki olgunluk yaşı 12/14, fiil ehliyeti yaşı 25’tir. Şu halde 12/14 yaşını fiili erginlik yaşı, 25 yaşını ise hukuki erginlik yaşı olarak nitelemek bize göre yanlış olmayacaktır (Kayak 2019, s. 113 dn. 335). Bugünkü hukukumuzda ise böyle bir ayırım yoktur, fiili erginlik yaşı ile hukuki erginlik yaşı örtüşmüştür ve 18’dir. 18 yaşın altında kalanlar hem “çocuk” statüsünde, hem de hukuki işlem yapabilme yeteneği bakımından “küçük” statüsündedirler.

iuris olarak adlandırılırlardı¹⁹. *Aileni iuris* olanların aile içindeki statüleri bakımından aynı zamanda *filia familia/filius familia* (kız/erkek aile evladı) olarak da ifade edildiklerini de belirtmek gerekir. *Alieni iuris* çocukların hukuki statüsü, bir aileye mensup olmaları dolayısıyla, baba hakimiyeti demek olan *patria potestas* kapsamındaki yetkilere göre belirlenirdi. *Sui iuris* olanların durumu ise vesayet ilişkileri çerçevesinde şekillenirdi²⁰. Buna göre Roma hukukunun arkaik döneminden başlayarak sona ermesine kadar çocuğun hukuki statüsünü belirleyen; baba hakimiyeti/*patria potestas* ve vesayet/*tutela* olmak üzere, iki temel rejimin bulunduğu sonucuna varmak yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda aşağıda önce *alieni iuris* çocuklar ve onların hukuki statülerini belirleyen *patria potestas* rejimi, sonra *sui iuris* çocuklar ve onların hukuki statülerini belirleyen vesayet rejimi ele alınacaktır. Nitekim çocuklar üzerine yapılan araştırmaların tarihsel platformda bilimsel gelişimini analiz eden kaynaklarda; çocuk ve ebeveyn ilişkileri, çocuk ve eğitim, oyun hakkı, köle çocuklar, çocuk işçiliği gibi giderek ilgi uyandıran ve çocuk kavramını merkeze alan çalışmalarda, Roma ailesinde çocuk ile ilgili ilişkilerin ortaya konmasında *patria potestas* kavramına vurgu yapıldığı belirtilmektedir²¹.

B. *Patria potestas* Rejimi

1. *Patria potestas* Kavramı

Çocuğun aile içindeki statüsü, hak ve yükümlülükleri, yukarıda da bahsettiğimiz üzere *patria potestas* kapsamında düzenlenmektedir. Sözlük anlamıyla “baba hâkimiyeti” demek olan “*patria potestas*” en geniş anlamıyla aile reisinin aile fertleri üzerinde sahip olduğu yetkilerin tamamını ifade eden teknik bir kavramdır²². *Potestas* sözcüğü “*Potis+tas*” sözcükleriyle meydana gelmiş olup “zilyetlik, hâkimiyet, komuta etmek,” gibi anlamlara gelmektedir. Askeri ve politik metinlerde iktidar anlamında kullanılmaktadır²³. Bu yetkilere sahip olan kişi aile reisi/aile babası (*pater familias*)dır²⁴, ancak buradaki babanın teknik manadaki babayı ifade etmediğini de kaydetmek gerekir; burada kastedilen baba ailenin en yaşlı erkek üyesidir, bu nedenle hâkimiyet büyükbabaya ya da büyükbabanın da babasına ait olabilir²⁵. *Patria potestas* altında bulunan fertlerin başında aile evlatları, aile evlatlarının çocukları, aile evlatlarının çocuklarının çocukları, kısacası aile reisinin tüm altsoyu gelir. Evlat edinme yoluyla aileye dâhil olmuş kimseler de *patria potestas* altında olup bunlar da aile evladı statüsündedirler²⁶. *Manus*’lu evlilik birliğinde eş ya da gelinler de aile reisinin

¹⁹ *Alieni iuris* sözlük anlamında başkasının hukukuna tabi olan, *sui iuris* ise kendi hukukuna tabi olan demektir, (bu kimseler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Söğütü 2020, s. 202-207).

²⁰ Coche 1892, s. 22.

²¹ Vuolanto 2014, s. 437-450.

²² Ayiter 1960, s. 45. Roma’nın en eski dönemlerinde tüm aile üyeleri üzerindeki iktidarı ve koruyuculuğu ifade etmek üzere “*potestas*” değil “*manus*” teriminin kullanıldığı öne sürülmüştür (Tahiroğlu ve Erdoğan 2020, s. 157.)

²³ <https://archive.org/details/aa.-vv.-oxford-latin-dictionary-1968/page/1417/mode/2up>

²⁴ D. 50. 16. 195. 2 Ayrıca bkz. Di Marzo 1959, s. 163.

²⁵ Ayiter 1960, s. 45; Koschaker ve Ayiter 1993, s. 325; Söğütü 2020, s. 208.

²⁶ *Paterfamilias*’a soybağı ile bağlı olan *filia familias* ve *filius familias*, evlat edinme yoluyla aileye katılan veya *legitimatio* (soybağının düzeltimi) yoluyla *paterfamilias*’ın soyuna bağlanan

hâkimiyeti altındadırlar. Bunlardan başka, işledikleri bir suçtan dolayı ceza yargılaması kapsamında satın alınmış *filius familias*'lar da aile babasının hâkimiyeti altına girerler. Aile malvarlığını oluşturan unsurlar kabul edilen köleler de “eşya” statüsünde olmak kaydıyla aile babasının hâkimiyeti altında bulunan kimselerdir²⁷.

Patria potestas, tüm aile fertleri üzerindeki baba hâkimiyeti demek olan bu geniş anlamdaki kullanımından zamanla sıyrılarak sadece aile evlatları üzerindeki hâkimiyeti ifade eden daha teknik bir anlama kavuşmuştur. Cumhuriyet devrinden itibaren aile babasının hâkimiyetini ifade etmek üzere “potestas”, “manus”, “manicipium” olarak üç farklı kavramın öne çıktığına tanık olunur. Hâkimiyet altındaki aile evlatları olan *filia familia* ve *filius familia*'lar için “in potestate”; *manus* anlaşmasının ekli olduğu evlilikler ile aileye dâhil olan aile reisinin eşi ya da gelinleri için “in manu”; satın alınan ya da bir suçtan dolayı yargılama kapsamında teslim alınmış aile evlatları için ise “in mancipio” terimleri yerleşmiştir. Son imparatorluk devrine tekabül eden Iustinianus hukukuna gelindiğinde ise *manus* ve *mancipium* terimleri tamamen gözden kaybolarak hâkimiyet altındakileri ifade etmek üzere sadece *in potestate* terimi kalmıştır²⁸.

Patria potestas'ın genel olarak aile babasının aile fertleri üzerindeki gerek kişi gerek malvarlığı üzerindeki yetkilerinin tamamını ifade eden bir kavram olduğuna yukarıda temas etmiştik. Bu denli geniş bir anlama sahip olması sebebiyle *patria potestas*'ın hukuki niteliği konusu da tartışmaya açılmıştır. Ağırlıklı görüş *patria potestas*'ın eşya üzerindeki mutlak bir hak demek olan mülkiyet hakkına benzediği yolundadır²⁹. İleride temas edeceğimiz üzere *patria potestas* içeriğindeki yetkilerin aile evlatları üzerinde çok geniş ölçüde belirlenmesi, mesela aile evladının ölümüne ya da yaşamına karar vermek, aile evladını kaçırın kişiden onu *rei vindicatio*/istihkak türünden bir dava ile (*vindicatio patria potestatis*) geri istemek gibi yetkileri³⁰, mülkiyet hakkı nitelendirmesini haklı çıkarır, bu bakımdan *patria potestas*, aile fertlerinin kişi varlığı üzerindeki aile babasının sahip olduğu bir tür mülkiyet hakkı gibi görülmüştür. Buna karşılık diğer bir görüş, *patria potestas*'ı, mutlak anlamda bir hâkimiyet hakkı olarak nitelemenin mülkiyet hakkı nitelemesine kıyasla daha isabetli olacağı yolundadır. Özellikle aile reisi öldüğü zaman ailenin en büyük erkek evladının yahut vasiyetname ile tayin edilen kişinin aile reisinin halefi olarak tüm özel hukuk ilişkilerini onun adına devam ettirecek olması ve aile malvarlığını da diğer aile fertleri adına ve hesabına

tüm çocuklar “*liberi in potestate*” adı altında özel bir terimle ifade edilmişler ve bu suretle “*mancipio*” çocuklardan ayırt edilmek istenmişlerdir (Doğancı ve Kocakuşak 2014, s. 241).

²⁷ Ayiter 1960, s. 45-46; Umur 1984, s. 380-384; Di Marzo 1959, s. 163; Karadeniz Çelebican 2014, s. 160-168. Koschaker ve Ayiter 1993, s. 325; Söğütlü 2020, s. 204-208. Köleler hukuk nazarında kişi olmadıkları için aile içinde ancak malvarlığına dâhil edilirler ve bunlar üzerindeki hâkimiyeti ifade için de “*dominica potestas*” terimi görevlendirilirdi (D. 21. 1. 17. 10; ayrıca bkz. Di Marzo 1959, s. 163).

²⁸ Di Marzo 1959, s. 163.

²⁹ Cuq 1928, s. 135; Ayiter 1960, s. 45.

³⁰ Aile reisi kendi hâkimiyeti altında bulunan aile evladını kaçırın ya da herhangi bir sebeple elinde tutup geri vermeyen kişiye karşı dava açarak aile evladını geri alabilirdi (Cuq 1928, s. 135).

yönetme yetkisine sahip olması bu fikri destekler³¹. Başka deyişle aile özel hukuk ilişkileri ve aile malvarlığı kolektif olarak aile fertlerine ait olup, aile reisinin halefi olan kişi bu malvarlığı üzerinde sadece bir yönetim ve temsil yetkisine sahiptir. Zira Roma ailesi küçük bir devlet, aile babası da bu devletin mutlak hâkimi gibidir. Aile reisinin ölümü halinde hâkimiyet en büyük erkek evlada ya da vasiyetname yoluyla tayin edilen kişiye geçtiğine göre kanuni mirasçılık ya da vasiyetname ile belirlenen ahlâda malvarlığının akıbeti değil ailenin yeni mutlak hakiminin kimliğidir. Bu bakımdan aile fertlerinin gerek kişi varlığı gerek malvarlığı üzerinde sahip olduğu bu yetki bir tür mülkiyet hakkı değil, olsa olsa mutlak anlamda bir yönetim ve temsil yetkisi olarak nitelenebilir³². İkinci görüşe benzer şekilde ileri sürülen üçüncü bir görüş ise mutlak anlamda hâkimiyet niteliğini kabul eder ancak bunu kabul ederken de bu kurumun Roma toplumuna özgü tarafını vurgulamak gereğini hisseder, bu görüşe göre, *patria potestas* Romalılık karakterinden doğan Romalılara özgü bir hâkimiyet biçimidir. Bu görüş özellikle *Ius. Inst.*, 1. 9. 2’de geçen ve çocuklar üzerindeki hakimiyetin Roma vatandaşlarına ait bir hak olduğunu belirten bir metne dayanarak tezini güçlendirmeye çalışmıştır³³.

Patria potestas’ın hukuki niteliği üzerinde her ne kadar doktrinde bu yönde tartışmalar bulunsa da bugün anladığımız anlamda bir velayet hakkı olarak nitelenemeyeceği kesin olarak kabul edilmelidir. Her şeyden önce modern hukukta velayet çocuk yararınadır, Roma’da *patria potestas* çocuğun değil aile babasının yararınadır³⁴. Bugünkü anlamda velayete ana baba birlikte sahip oldukları, ana babadan herhangi biri öldüğünde velayet tamamen diğerine geçtiği halde, *patria potestas*, Roma’da kadınların asla *patria potestas* sahibi olamamalarının doğal bir sonucu olarak, aile babasının ölümünde dahi anneye geçmez³⁵. Bugün velayet ergin olma yaşı ile sınırlandırılmış olup sadece ergin olmayan çocuklar velayet altında olabilirken, *patria potestas*, çocuğun ergin olması ile sona ermeyip aile babası ölene kadar devam eder³⁶. Kişilik haklarının kullanımına velayet yoluyla müdahale edilemezken, Roma’da kişilik haklarının kullanımı ya tamamen aile reisine aittir ya da onun iznine tabidir; mesela aile evladının, kız veya erkek fark etmeksizin, kaç yaşında olursa olsun geçerli şekilde evlenebilmek için uzun zaman boyunca aile reisinin iznine muhtaç bırakılması bunun iyi bir örneğidir³⁷.

³¹ Roma’nın ilk zamanları itibariyle vasiyetname aile reisinin geride bıraktığı malvarlığının kendi aile fertleri arasında paylaşılması amacından çok ölümünden sonraki aile ilişkilerini devam ettirecek bir halef tayin etme amacını taşıyordu (Koschaker ve Ayiter 1993, s. 344).

³² Bu görüş ve bu görüşe yönelen itirazlar için bkz. Pugliese 1957, s. 339-341.

³³ *Ius. Inst.*, 1. 9. 2: “*Ius autem potestatis quod in liberos habemus proprium est civium Romanorum: nulli enim alii sunt homines qui talem in liberos habeant potestatem qualem nos habemus* (Sahip olduğumuz hürler –çocuklar- üzerindeki hakimiyet hakkı Roma vatandaşlarına aittir, nitekim diğer insanlar bizim çocuklarımız üzerinde sahip olduğumuz gibi bir hakimiyete sahip değildirler)”. Bu görüş hakkında bkz. Pugliese 1957, s. 339-340.

³⁴ Accarias 1891, s. 183; Koschaker ve Ayiter 1993, s. 325.

³⁵ Accarias 1891, s. 183; Di Marzo 1959, s. 167.

³⁶ Söğütü 2020, s. 208.

³⁷ Güneş Ceylan 2010, s. 72-76.

2. *Patria potestas*ın Kapsamı

a. Genel Olarak

İster mülkiyet hakkı ister yönetim ve temsil alanındaki tam hâkimiyet hakkı olarak nitelendirilsin nihayetinde mutlak bir hak olan *patria potestas*’a sahip olduğuna göre aile babası çocukların hem kişi varlıkları hem malvarlıkları üzerinde söz sahibi demektir³⁸. Çocuk ile aile babası arasındaki tüm ilişkiler *patria potestas* çerçevesinde düzenlenmektedir. Buradaki aile babasının çocuğun *agnatio* bağı ile bağlı olduğu aile babası olduğunu da vurgulamak gerekir. Başka bir anlatımla, çocuğun kişi varlığı alanında söz sahibi olan, kan bağı ile bağlı olduğu genetik babası değil hâkimiyet bağı ile bağlı olduğu *agnatik* babasıdır. Çoğu zaman çocuk, genetik babasının hâkimiyeti altında olduğundan genetik baba ile *agnatik* baba aynı kişidir ancak bu her zaman böyle olmayabilir. Çocuğun genetik babası ile hâkimiyeti altında bulunduğu babası başka başka kişiler olabilir mesela çocuk başka bir aileye evlatlık verilmiş ya da çocuk ile babası zaten birlikte hâkimiyet altındalar ise yahut da doğumdan önce çocuğun babası ölmüş ve bu sayede çocuk *sui iuris* hale gelmiş ise durum böyledir³⁹. Çocuğun genetik babası ile *agnatik* babası farklı kişiler olduğunda önemli olan çocuğun *agnatik* baba ile olan ilişkileriydi; karşılıklı hak ve yükümlülükler bu ilişkiler çerçevesinde düzenlenirdi, çocuğun genetik baba ile olan ilişkileri dikkate alınmazdı⁴⁰.

b. Çocuğun Kişi Varlığı Üzerinde *Patria potestas*ın Kapsamı

i. *Ius Vitae Ac Necis*/Ölüm Dirim Yetkisi

Çocuğun kişi varlığı üzerinde aile babasının en önemli yetkisi *ius vitae ac necis* ya da *potestas vitae necisque* kelimeleriyle ifadeye konan ölüm dirim hakkıdır. Bu yetki kapsamında aile babası hâkimiyeti altında bulunan aile fertlerini ve elbette bu fertler arasında bulunan çocuklarını yaşatma ya da öldürme yetkisine sahiptir. Bu yetkinin, ilk olarak, işlediği bir suçtan dolayı yargılanması gereken bir aile evladının kendi aile

³⁸ Söğütü 2020, s. 208.

³⁹ Bu gibi olasılıklar için bkz. Accarias 1891, s. 230.

⁴⁰ Bunun nedeni Roma’da soybağının kurulması ile hısımlığın kurulmasının modern hukukta olduğundan daha farklı kavramlar olarak algılanmasıdır. Roma hukukunda hısımlığı kuran unsur soybağı değil aile babasının hâkimiyetidir. Çocuk, kan bağı ile bağlı olduğu babanın değil, hâkimiyeti altında yaşadığı babanın hısımlığı olarak kabul edilir. Çocuğun hısımlık ilişkisinin kurulduğu baba genetik babası değil hâkimiyeti altında yaşadığı aile babası olacaktır. Başka deyişle, çocuk hangi aile babasının hâkimiyeti altında bulunuyorsa onun hısımlığı olarak kabul edilir. Çocuğun hâkimiyeti altında bulunduğu babası aynı zamanda genetik babası ise sorun yoktur. Fakat çocuk genetik babası olmayan bir aile babasının hâkimiyeti altında da bulunabilir ve bu durumda çocuk genetik babasının değil hâkimiyeti altında yaşadığı aile babasının hısımlığı olarak kabul edilecektir (Cuq 1928, s. 169). Günümüz hukukunda ise çocuk ile genetik ana babası arasında soybağının kurulmasıyla hısımlık ilişkisi de kurulmuş olur ve bunun için herhangi bir hukuki işleme de gerek yoktur. Nitekim bu sonucu Türk Medeni Kanunu’nun Aile Hukuku’na ayrılmış olan ikinci kitabının ikinci kısmındaki “Hısımlık” başlığı altında yer alan madde 282 ve devamı hükümlerindeki soybağı ile ilgili düzenlemelerinden çıkarılabilmek mümkündür.

babası tarafından yargılanması kapsamında ortaya çıktığı⁴¹ ve bu bağlamda aile babasının bu yetkiye On İki Levha Kanunlarından⁴² beri sahip olduğu tahmin edilmektedir⁴³. Yetki, arkaik dönemde özellikle Cumhuriyet devrinde sınırsız şekilde kullanılmış fakat zaman içinde keyfi kullanımlar nedeniyle bu yetkiyi sınırlandırma gereği ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda aile babalarının bu yetkiyi nasıl kullandıklarının Cumhuriyet devrinden itibaren *ensor*'lar tarafından denetlendiği ve *boni mores*⁴⁴ hallerine aykırı bir kullanım tespit edildiğinde de aile babalarına *infamia* (şerefsizlik) notu verildiği bilinmektedir⁴⁵. Bu da aile babalarının çocukları üzerindeki bu yetkilerini

⁴¹ Bununla birlikte, Roma'nın en eski devirlerinden itibaren yeni doğan bebeklerin öldürülmesi olaylarına sıkça rastlanması bu hakkın ceza yargılamaları kapsamında ortaya çıktığı düşüncesini zayıflatmaktadır (yeni doğanların öldürülmesi yetkisi hakkında bkz. İpek 2017, s. 339-340).

⁴² On İki Levha Kanunları Cumhuriyet devrinde *patricius*'lar ile *pleb*'ler arasındaki siyasi mücadeleleri sona erdirmek kaygısıyla kelem alınmış derleme bir kanunname. *Patricius* sınıfı siyasal, sosyal ve hukuki anlamda kendilerini *pleb*'lerden üstün kılan bazı ayrıcalıklarla yönetimde tekel oluşturmuşlar ve böylece bu dönemde Roma toplumunu *patricius* ve *pleb* olmak üzere iki sınıflı bir toplum haline gelmişti. *Pleb* sınıfı kamusal haklardan büyük ölçüde yoksundu, bu da *patrici*'lerin *pleb*'lere karşı eşitsiz muamelelerine yol açıyor ve bu durum yargı kararlarına da yansyordu. Bu duruma daha fazla dayanamayan *pleb*'lerin başlattıkları siyasi ve sosyal hak mücadeleleri, mesela tarihin ilk grevi olarak da bilinen Kutsal Dağ'a çekilmek gibi eylemleri, olumlu sonuç vermiş ve *pleb*'lerin taleplerinden bazıları somut hayata geçirilmişti. Bu taleplerin başında sözlü hukukun yazılı hukuka dönüştürülmesi geliyordu. Böylece o güne kadarki örf ve âdet hukuku derlenerek On İki Levha Kanunları olarak bilinen ve Roma'nın ilk yazılı kanunları olarak kabul edilen kanunlar dizisi meydana getirildi (Kaya 2020, s. 364-365 ve s. 370-371).

⁴³ Koschaker ve Ayiter 1993, s. 326. Gerçekten de On İki Levha Yasalarında, çocuk üzerindeki ölüm dirim hakkı, çok kötü sakatlığı olan çocuğun öldürülmesi gerektiği hükmüyle, XII Tab., iv. 1'de açıkça kabul edilmiştir, (ayrıca bkz. İpek 2017, s. 340).

⁴⁴ *Boni mores*, sözlük anlamıyla "iyi ahlak" olarak dilimize çevrilmeye uygun olsa da fikrimize göre ahlak kurallarından farklıdır; bize göre, Roma'da *boni mores* toplumda iyi kabul edilen, iyi gözle görülen örf ve adetler olarak anlaşılmıştır. Örf ve âdet kurallarıyla ahlak kuralları birbirinden farklıdır bu sebeple toplumda hoş karşılanan iyi gözle görülen her davranış ahlaka uygun olmayabilir, hatta bu davranış toplumun çoğunluğu tarafından benimsenmiş olsa bile sonuç ayındır. Mesela namus saikiyle işlenen töre cinayetleri o bölgede yaşayanlarca namusun temizlenmesi gerekçesiyle iyi bir davranış olarak kabul edilip takdir edilse bile ahlaken "iyi" değildir (örf ve âdet ile ahlak kuralları arasındaki farklılıklar için bkz. Işıktaç 2009, s. 8). *Boni mores* bir görüşe göre genel anlamda kamu yararı düşüncesidir. Kamunun sağlığı, güvenliği ve esenliğine uygun davranışlar *boni mores* olarak kabul edilmiştir (Plescia 2000, s. 940. Elbette burada kamu yararı kavramından ne anlaşıldığı önemlidir. İsbetle yapılan bir tespite göre kamu yararı/*utilitas publica* kavramı devletin ya da onun kurumlarının yararı demek değildir. Nitekim Roma'nın Cumhuriyet döneminde de bunun farkına varılmış olduğu, kamu yararının halkın ortak yararı olarak anlaşılması gerektiği Cicero'nun metinlerinden anlaşılmaktadır. Ancak İmparatorluk döneminde girildikten sonra kamu kavramına atfedilen anlam ciddi ölçüde değişerek saray çevresinin ve Hazinenin yararı kamu yararı olarak görülmeye başlanmıştır (Erişgin 2008, s. 388). Biz de bu tespite kesin olarak katılıyoruz.

⁴⁵ Cuq, s. 134. *Infamia*'nın kamu hizmetlerinden yasaklanma, davalarda tanıklık yapamama, *magistrat* seçilememe gibi hukuki sonuçları için bkz. Türkoğlu Özdemir 2008, s.28 ve s.184-5.

kötüye kullanımlarını sınırlı bir ölçüde de olsa engellemiştir⁴⁶. Bu hakkın ne zaman kaldırıldığı tam olarak bilinmemekle birlikte kamu baskısı nedeniyle büyük ölçüde uygulanamaz hale geldiği ve Postklasik dönemden itibaren de tamamen kaldırıldığı tahmin edilmektedir⁴⁷. Diğer taraftan doktrinde aile babasının bu yetkisinin MS 2 inci yüzyıl ortaları veya 3'üncü yüzyıl başlarından itibaren *Lex Pompeia* düzenlemesi ile eş ve gelinler üzerinde kaldırılmış olduğu fikri de öne sürülmüştür⁴⁸ ancak bu sonucu destekleyen D. 48. 9. 1 pr. metninde *interpolatio* yapıldığı ve dolayısıyla böyle bir sonuca varılamayacağı yönünde itirazların mevcut olduğu da kaydedilmelidir⁴⁹. Türk doktrininde ise Ayiter'e göre, aile babasının aile evlatları üzerindeki bu ölüm dirim hakkı ilk ciddi değişikliğine İmparator Hadrianus zamanında uğramıştır. Aile evladını haksız yere öldüren aile babasının kendisinin de öldürülmesi gerektiği bu dönemde kabul edilmiştir fakat bu mühim değişikliğe rağmen hakkın uygulamadan kalkmamış olması da dikkat çekicidir. Yazara göre babanın aile evlatları üzerindeki ölüm dirim hakkından söz eden metinlerin İmparator Constantinus⁵⁰ döneminde dahi var olması gerçekten hayret vericidir, çünkü bu dönem, MS 313 tarihi itibarıyla, Hıristiyanlığın Roma'da resmi din olarak kabul edildiği bir dönemdir. Şu hâlde yazara göre bu hakkın tahminen ilk kez 365 yılında İmparator Valentinianus tarafından kaldırıldığını söylemek daha isabetli olacaktır⁵¹.

ii. *Ius Exponendi*/Aile Evladını Ret Yetkisi

Ius vitae necisque ile benzer bir başka hak aile reisinin yeni doğan çocuğunu kabul etmemek, reddetmek, ölüme terk etmek gibi yetkileridir ki bu yetkilerin tamamı "*ius exponendi*" adı altında toplanmıştır. *Ius exponendi*'ye başvurulmasının nedenlerinin başında ekonomik kaygılar, çocuktaki bir anomali, çocuğun uğursuz olduğu yolundaki kehanetler gelmektedir⁵². Bu yetki kapsamında çocuğun dışlanması genellikle çocuğun kamusal yerlere ya da kapı önlerine bırakılması suretiyle gerçekleşmekteydi⁵³. Yeni doğanların terk edilmesi uygulamasında özellikle kız çocuklarının ölüme terk edildiği ve buna engel olmak için Roma'da annelerin kız çocuklarını erkek çocukları gibi yetiştirdikleri bazı vakıalara rastlanmaktadır⁵⁴.

⁴⁶ *Senatus Consultum Silanianum* düzenlemesine göre efendinin öldürülmesi nedeniyle köleler işkence ile sorgulansa da 14 yaş altı çocuklar işkenceden muaf tutulmuşlardı. Ancak bu kuralın istisnası vardı ki vatana ihanet suçlarında çocuklar da sorgulanabilirdi (Laes ve Strubbe, s. 36).

⁴⁷ Plescia 2000, s. 941.

⁴⁸ Cuq 1928, s. 136.

⁴⁹ Bu yolda Monier 1947, s. 253 dn. 3.

⁵⁰ Yazar muhtemelen I. Constantinus dönemini kastetmektedir. Zira Hıristiyanlara tam bir tolerans tanıyan Milano Emirnamesi ona ait kabul edilir. Emirnamenin gerçekliği hakkında şüphe bulunduğu yolunda bkz. Tekin 2016, s. 297.

⁵¹ Ayiter 1960, s. 56.

⁵² Dan Radu 2017, s. 173; İpek 2017, s. 334.

⁵³ Harris 1994, s. 1-9. Yeni doğan çocukların boğazlanması, suda boğulması, çöle bırakılması gibi olaylar da *ius exponendi* kapsamında görülmüştür (Doğancı ve Kocakuşak 2014, s. 241). Eğer çocuğun ölümü hedefleniyorsa onun kolayca bulunamayacak, ona kolayca erişilemeyecek bir yere bırakılması adetti (Dan Radu 2017, s. 173).

⁵⁴ Doğancı ve Kocakuşak 2014, s. 241.

Ius exponendi, *ius vitae necisque*'de olduğu gibi çocuğun yaşamına açıkça kastedilmesi demek değildi ve fakat ihmali bir hareketle çocuğun öldürülmesi idi. Zira bebekleri terk eden aileler çocuğun bulunmasını istemiyorlarsa onu ulaşılamayacak üzere köşelere bırakırken, çocuğun yaşamasını isteyenler onu kamusal alanlara terk ederlerdi. Çocuğun çıplak şekilde bırakılmış olması ailenin onun ölmesini istediğine, giyinik olarak bırakılması yaşamasını istediğine bir işaret olarak yorumlanıyordu. Aileler bazen daha sonra tanıyabilmek adına çocuğu bırakırken onun yanına bilye, çingirak gibi bazı tanıtıcı araçlar da koyabiliyorlardı ki bu ailelerin çocuklarını ileride tanıyıp ona kavuşacakları umudunu taşıdıklarını göstermektedir. Fakat çocuğun mutlaka bulunup bakılacağı anlamına gelmediği için *ius exponendi* ihmali hareketle çocuğun öldürülmesine eşdeğer gözükmetedir⁵⁵. *Ius exponendi* ile çocuğun ölüme terk edilmesinin tecavüz sonucu doğan çocuklar bakımından daha yaygın olmuş olabileceğini düşünüyorum.

Ius exponendi ile aile dışında bırakılmış olan çocuğun kişisel statüsünün ne olduğu, başka ifadeyle, böyle bir çocuğun köle mi yoksa hür mü kabul edilmiş olduğu hususu tartışmalıdır. Öncelikle belirtmelidir ki Roma hukukuna göre çocuğun köle olup olmayacağını belirleyen annenin hürriyet durumudur. Genel kurala göre, hür bir ana babadan doğan çocuk doğuştan hür kabul edilir ancak ana babadan biri köle ise çocuğun hürriyet durumu ananın hürriyet durumu dikkate alınarak tespit edilir; eğer çocuğun anası köle ise, babası hür olsa bile, çocuk köle olurdu. Buna göre, özgür bir anneden doğan çocuk özgür, köle bir anneden doğan çocuk köledir. Klasik hukukçularca geliştirilen ve İmparatorluk Dönemi'nde varlığını sürdüren *favor libertatis* (özgürlük lehine) kuralı gereğince hamileliği sırasında bir an için özgür olan kadının çocuğunun da özgür kabul edildiğini bu bilgilere eklemek gerekir. Bunun yanında, eğer kadın, özgür iken hamileliği sırasında köle konumuna düşmüş ise bu durumda da çocuk özgür olarak doğardı⁵⁶. Bununla birlikte Roma hukukunun arkaik döneminde terk edilmiş çocukların hür bir ana babadan doğup doğmadıkları çoğu zaman belli olmadığı için, hürriyet durumları kanıtlanamadığından, kölelik lehine yorum yapılarak bu çocuklar köle muamelesine tabi tutulmuşlardı. Ancak Postklasik devirden itibaren İmparator Constantinus tarafından yayınlanan bir emirname ile, tahminen 315 yılında, terk edilmiş kız ya da erkek çocuğunun kişisel statüsü hakkında çocuğu bulup besleyip yetiştiren kişinin iradesine göre karar verileceği, eğer yetiştiren kişi çocuğun hür olmasını istemişse hür, köle olmasını istemişse köle olacağı hükme bağlanmıştı⁵⁷. *Ius exponendi* kapsamındaki terk yetkisinin kullanımının aile babasının çocuk üzerindeki *patria potestas* 'ını kaldırıp kaldırmadığı ise tartışmalıydı ve çoğunluk kaldırmadığı sonucuna varmıştı. Buna göre çocuk terk edilmiş olsa bile babanın onun üzerindeki *patria potestas* 'ı devam edecekti⁵⁸.

⁵⁵ Harris 1994, s. 1-9.

⁵⁶ Söğütü Erişgin 2012, s. 1409.

⁵⁷ İpek 2017, s. 342 ve s. 352.

⁵⁸ Buna kanıt, D. 40. 4. 29'da geçen ve henüz ana karındayken terk edilip anne ve büyükanne tarafından büyütülen bir çocuğun babasının ölümüyle onun mirasından pay almak için açtığı ve bu çocuğun mirasçı olup olamayacağının uyuşmazlık konusu yapıldığı bir davada verilen karar

Aile babasının yeni doğan çocuğunu *ius exponendi* kapsamında ret veya terk etmesi Klasik hukuk anlayışında büyük ölçüde engellenmiş, Iustinianus devrinden itibaren ise tamamen yasaklanmıştı ve yine Iustinianus devrinde yeni doğanların hayatlarını sürdürebilmeleri için gerekli bakımı sağlamamak, mesela yiyecek içecek ihtiyacını gidermemek, bir suç olarak ihdas edilerek bu fiillerin cezalandırılması yoluna gidilmişti⁵⁹.

iii. *İus vendendi*/Aile Evladını Satış Yetkisi

Patria potestas kapsamında bir başka yetki satış yetkisi olarak dilimize çevirebileceğimiz ve aile reisinin aile evladını bir tür satma hakkı demek olan “*ius vendendi*”dir. *Ius vendendi*ye çeşitli nedenlerle başvurulabilirdi. Ekonomik durumu iyi olmadığı için çocuğu bir miktar para karşılığında başka bir aileye vermek, bir meslek ve sanat öğrenmesi için başka bir ailenin yanına geçici olarak yerleştirmek, kız çocuğunu onu evlendirmeksizin başka bir aile babasının hakimiyetine sokmak için bir üçüncü kişiye temlik etmek gibi vakıalar en bilinen *ius vendendi* örnekleriydi. Yoksulluk da çoğu zaman aileleri yeni doğan bebeklerini kamusal alanda terke zorluyordu⁶⁰. Yine hâkimiyeti altındaki bir aile evladının işlediği bir suç sebebiyle zararı ödemek zorunda olan bir aile babasının bu tazminatı ödemek istemediği zaman zarara sebep olan aile evladını mağdur aile reisine teslim etmek yükümlülüğü de *ius vendendi*’nin bir uygulamasıydı⁶¹.

Roma hukukunun arkaik döneminde bu yetkinin daha geniş olduğu tahmin edilmektedir. Zira bu dönemde aile babasının çocuğunu alacaklısına rehin olarak verebilmesi çocuklar üzerinde, bunlar âdeta bir mülkiyet konusuymuş gibi, tasarrufta bulunulabildiğini göstermektedir⁶². Bununla birlikte aile babasının aile evladının bedeni üzerindeki bu tür tasarrufları sonraki dönemlerde hayli sınırlandırılmıştır. Örneğin bir babanın çocuğunu rehin olarak vermesine ilk imparatorluk sonlarından itibaren kesin yasak getirilmiştir⁶³. Bu sınırlamalar da muhtemelen bu tür tasarruflar *contra boni mores* olarak görüldüğü için yapılmış olacaktır.

Ius vendendi kapsamında aile evladını satın alan kişi için bu aile evladı *in*

ve karara yönelik Romalı hukukçular arasında yapılan tartışmalardır. Davada verilen karar çocuğu terk eden babanın *patria potestas*’ının sanki çocuğu terk etmemiş gibi aynen devam ettiği ve dolayısıyla bu çocuğun babasına pekâlâ mirasçı olabileceği yolundadır. Karar hukukçu Scaevola tarafından yerinde bulunurken hukukçu Tellegen-Couperus tarafından eleştirilmişti (ayrıntı için bkz. İpek 2017, s. 344-346).

⁵⁹ Plescia 2000, s. 941-942.

⁶⁰ Cuq 1928, s. 109; Dan Radu, s. 173-176. Yoksulluk sebebiyle çocukların terkinin önüne geçebilmek için özellikle son imparatorluk döneminde İmparator I. Constantinus, çocuklarına bakamayacak kadar yoksul ailelere yiyecek ve giyecek yardımı yapılmasına dair düzenlemeler yapmıştı. Ancak bu da yeterli olmamıştır ki aciz ailelerin çocuklarını *ius vendendi* yoluyla başkasına devretmelerine bir yasak getirilmemiş, bu ailelerin en azından daha sonra bedelini ödemek kaydıyla isterse çocuklarını geri alabilecekleri hükme bağlanmıştı (Cuq 1928, s. 139).

⁶¹ Koschaker ve Ayiter 1993, s. 327; Ayiter 1960, s. 54.

⁶² Cuq 1928, s. 135.

⁶³ Cuq 1928, s. 136.

mancipio statüsünde olur ve bu çocuklar üzerlerindeki *mancipium*'dan feragat edilmesiyle eski babalarının hakimiyetleri altına geri dönerlerdi. Mesela çalışması ya da bir meslek öğrenmesi için başka bir aile babasının yanına çırak olarak verilmiş çocuk çalışmayı tamamladıktan ya da mesleği öğrendikten sonra başkaca bir işleme gerek kalmaksızın serbest kalır ve bu suretle eski babasının yanına geri dönerdi⁶⁴.

Ius vendendi hakkına daha On İki Levha Yasalarından itibaren bir sınırlama getirilerek çocuk korunmaya çalışılmıştır. Buna göre aile babasının *ius vendendi* yoluyla çocuğunu en fazla üç kez defa satabileceği ve her defasında satılan çocuğun, eğer hakimiyetten çıkarılır yani özgürleştirilirse, eski babasının hakimiyeti altına geri döneceği ancak aynı çocuğun üçüncü kez satılması halinde onu satın alan kişinin onu hakimiyetten çıkarmasıyla artık bir daha satılmaması için, eski babasının hakimiyeti altına dönmeyip *sui iuris* olacağı hükme bağlanmıştır. Oldukça karışık ve dolaylı yoldan konan bu sınırlamayla amaçlanan hiç şüphesiz aile babalarının çocuklarını satma yolunu bir kazanç kapısına dönüştürmelerine mâni olmaktır⁶⁵. Bu sınırlamaların etkisiyle Cumhuriyet devrinden itibaren çocukların satışı olaylarında ciddi azalmalar oldu⁶⁶. Post-klasik dönemin sonlarında *ius noxae dandi* sebebiyle yani bir ceza yargılaması kapsamında satış aile evlatları için sona erdirilmiş sadece köleler için yürürlükte bırakılmıştı. Diğer taraftan çocuklarına bakamayacak kadar yoksul olan aileler için, yeni doğan bebeklerle sınırlı olmak kaydıyla, *ius vendendi* hakkının bir süre daha muhafaza edildiğini eklemek gerekir⁶⁷. Nitekim Contantinus 319'da yayınladığı bir emirname ile ailelerin çocuklarını satmamaları için yoksul ailelere erzak yardımı yapılmasını karara bağladı. Fakat çocuğu satmak yasal bir hak olarak devam ediyordu zira çocuk satışı henüz bir suç haline getirilmemişti. Muhtemelen 374'de yeni doğanın satışı yasaklandı ancak bu yasak diğer çocuklar için tanınmadı. Bu düzenlemeler aslında pratik ihtiyacın hukuksal platformdaki ifadesinden başka bir şey değildi zira bu düzenlemelerle yoksul ailelerin çocuklarını öldürmek ya da terk etmek yerine satmak suretiyle onların hayatta kalmalarını sağlanmaları hedefleniyordu⁶⁸. Bu düzenlemeler Iustinianus tarafından da onaylandı⁶⁹.

iv. Kişilik İşlemlerine İlişkin Yetkiler

Aile babalarının kişiye sıkı surette bağlı hakları kullanmada çocuklarına doğrudan müdahale ettikleri gözlenmektedir, mesela evlenme hakkı böyledir. Aile evlatlarının kaç yaşında olurlarsa olsunlar evlenebilmek için aile babasının rızasına ihtiyaç duydukları hususu *Ius. Inst. 1. 10 pr.*'da açıkça ifadeye konmuştur⁷⁰. Aile

⁶⁴ Koschaker ve Ayiter 1993, s. 327; Ayiter 1960, s. 54.

⁶⁵ Ayiter 1960, s. 55.

⁶⁶ Monier 1947, s. 253.

⁶⁷ Di Marzo 1959, s. 167.

⁶⁸ Dan Radu 2017, s. 173-175

⁶⁹ Dan Radu 2017, s. 175

⁷⁰ *Ius. Inst. 1. 10 pr.*: “*İster aile babası ister aile evladı olsun ergin kadın ve erkek Roma vatandaşlarının kanun hükümlerine uygun olarak birleşmeleri meşru bir evlenme akdölümü; ancak söz konusu olanlar aile evladı iseler hakimiyeti altında buldukları babalarının rızasını almak mecburiyetindedirler*”.

babasının rızası zorunluluğu hem kız çocuklar hem de erkek çocuklar için geçerliydi⁷¹. *Filius familia* için açık rıza gerektiği halde *filia familia* için babanın itiraz etmemiş olması yeterliydi⁷². Evlenmeye rıza meselesi bakımından özellikle kız çocuklarının babanın keyfi itirazlarına karşı korunmaya çalışıldığı göze çarpar, ancak bu çok sonraları mümkün olabilmiştir nitekim Iustinianus hukukunda babanın aile evladının evlenmesine haklı sebep olmaksızın rıza göstermemesi halinde aile evladına babayı bu rızayı vermeye zorlamak için *magistra*'ya başvurabilme hakkı tanınmıştı⁷³. Bu noktada tartışılması gereken bir mesele, aile babasının aile evladını evlenmeye zorlayıp zorlayamayacağıdır. Hiç şüphesiz aile babasının vereceği bir rıza evlenecek tarafların iradesi yerine geçmez çünkü evlenecek kişiler kimler ise onların evlenme beyanında bulunmaları şarttır zira evlenmenin kişiye bağlı bir işkem olması bunu gerektirir. Şu hâlde baba rıza göstermiş olsa bile ortada bir evlenme beyanı bulunmadığı müddetçe evlenme geçerli olmayacaktır. Bu husus D. 23. 22'de de açık bir hüküm eşliğinde dile getirilmiştir:

“D. 23. 2. 22 Celsus libro quinto decimo digestorum”

“Si patre cogente ducit uxorem, quam non duceret, si sui arbitrii esset, contraxit tamen matrimonium, quod inter invitos non contrahitur: maluisse hoc videtur”.

“D. 23. 2. 22 Celsus digesta'sının 15 inci kitabından”

“Aile babasının zorlamasıyla istemediği bir kadınla evlenen filius, yine de evlenmeyi akdetmek kendi takdirinde olduğundan, taraflar arasında akdedilmedikçe evlenmiş olmaz: bu tercih/seçim hakkı onun (filius)dur”.

Bu metne göre demek oluyor ki evleneceği eşi seçmek hakkı yalnızca erkek aile evlatlarıyla sınırlı olmak kaydıyla aile evladının kendisine ait görülerek bizzat onun evlenme yönündeki beyanı aranmıştı.

Aile babası, *sine manu* evlenmiş ve böylece evlendiği halde erkek eşin ya da erkek eşin babasının hakimiyeti altına girmeyip kendi hakimiyeti altında kalmaya devam eden kızının evliliğine de son verebiliyordu. Bununla birlikte zamanla bu hak da sınırlandırılmıştır. Klasik hukukun sonlarından itibaren erkek eşler kızlarını alıp götürme babaya karşı ileri sürebilecekleri ve dilimizdeki karşılığı “kadın eşi görmek ve götürmek *interdictum*'u”⁷⁴ olan “*interdicta de uxore exhibenda ac ducenda*” himaye vasıtası sayesinde eşlerini babalarından geri alabilmişlerdir⁷⁵.

Çocuğun yerleşim yeri/*domicilium* meselesine de burada değinmek icap eder. Roma'da çocuğun yerleşim yeri aile babasının yerleşim yeri idi. Zira *patria potestas* altında bulunduğu için çocuğun yerleşim yerinin de babanın yerleşim yeri olması doğal olarak beklenir. Burada önemli olan *agnatik* aile babasının yerleşim yeri idi, genetik babanın yerleşim yerinin neresi olduğunun hiçbir önemi yoktu. Aynı şekilde çocuğun *origo*'sunun da aile babasının *origo*'su ile aynı olduğu kabul edilmekteydi. *Origo*, çok

⁷¹ Schulz 1997, s. 342.

⁷² D. 23. 1. 7. 1. Ayrıca bkz. Güneş Ceylan 2010, s. 73.

⁷³ Di Marzo 1959, s. 188. Ayrıntı için bkz. Moriaud, ty., s. 291.

⁷⁴ *Interdictum/interdicta*; Praetorlar tarafından kullanılan ve ihtilafli meselelerde taraflardan birine tanınan bir tür koruma vasıtasıdır, (ayrıntı için bkz. Umur 1983, s. 90).

⁷⁵ Di Marzo 1959, s. 168.

genel olarak, “kaynak vatan, kökenin ait olduğu yer” anlamına gelir. Aile babasının kökeni neresi ise çocuğun kökeninin de orası olması gerektiği kabul edilmişti⁷⁶.

v. Çocuğu Eğitim Yetkisi

Aile babasının çocuk üzerindeki bir diğer hakkı “çocuğu eğitim hakkı”dır. Bugün de velayet hakkı çerçevesinde mevcut olan bu hak (TMK m. 340-341)⁷⁷, Roma hukuku açısından da mevcuttur ancak hakkın modern hukuktan ayrılan tarafı Roma’da bu hakkın çocuğu eğitmek amacından çok onu terbiye etmek amacına yönelmiş olmasıdır. Aile babası bu yetki kapsamında çocuğu terbiye edebilmek için gerekirse şiddet kullanmak, yani çocuğu dövme hakkına da sahipti⁷⁸. Aile babasının çocuğu dövme yetkisi *coercitio* kapsamında tanınan bir yetkiydi. *Coercitio, magistra*’ların görev alanına giren konularda kendilerine müdahale eden ya da verdikleri emirlere uymayan kişileri disipline etmek için kullandıkları cebir ve şiddet içeren bir yönetim yetkisidir⁷⁹. Aile babasının çocuğunu terbiye edebilmesi için gerektiğinde ona karşı güç kullanması da bu yetki kapsamında görülmekte ve aile babasının çocuk üzerindeki *patria potestas*’ının kapsamına dahil edilmekteydi⁸⁰.

Bu yetkinin çoğu zaman kötüye kullanımı nedeniyle zaman içinde bu yetkiye müdahale etme gereği duyularak aile babasının aile evladına onu terbiye etmek adı altında ağır cezalar verebilmesi *magistrat*’ın iznine bağlanmıştır. *Magistra* izni olmadan çocuğa sert ve ağır cezalar uygulayan aile babaları çocuklarını hakimiyetlerinden çıkarmaya zorlanmışlardır⁸¹. Bu yaptırım âdeti bugünkü hukuktaki çocuk üzerindeki velayet hakkının kaldırılmasına benzemektedir. Nitekim bugünkü hukukumuzda, Türk Medeni Kanununun 346 ve devamı maddelerinde, çocuğun fiziken ve manen tehlikeye düşmesi halinde bu tehlike bizzat ana babadan geldiği ya da bu tehlike ana baba dışı kişilerden gelmekle birlikte ana baba bu tehlikeyi bertaraf etmediği ya da etmekte yetersiz kaldığı takdirde çocuğun koruyucu bir aile yanına yerleştirilmesi ve eğer bundan da bir sonuç alınamayacağı daha baştan belliyse çocuk üzerindeki velayet hakkının tamamen kaldırılarak çocuğa bir vasi tayin edileceği hükme bağlanmıştır.

Çocuğun mesleki eğitimi vazifesi de çocuğun eğitim yetkisi kapsamında aile babasına aitti. Belirli bir mesleki bilgi öğrenmek için çocukların daha küçük yaşlardan itibaren özellikle tüccar ya da esnaf kimselerin yanına çırak olarak verildikleri bilinmektedir. Sırlarının aile içinde kalması istenen bazı meslekler ise bizzat aile babası tarafından kendi çocuğuna öğretilmekteydi. Çocuğun mesleki eğitimi konusundaki aile babasının bu yetkisine devlet tarafından fazlaca müdahale edilmeyerek bu alan daha çok

⁷⁶ Accarias 1891, s. 230. Yeri gelmişken burada *origo*, yani köken yeri ile *domicilium*, yani yerleşim yeri arasındaki bir farklılığa da işaret etmek gerekir; yerleşim yeri değişebileceği halde köken yeri değişmez, sabittir. Bu farklılığın bir sonucu olarak çocuğun yerleşim yeri zaman içinde değişebildiği halde köken yeri asla değişmez, (Tamer Güven 1995, s. 204.

⁷⁷ Modern hukukta çocuğun eğitim hakkı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Dural vd. 2021, s. 365.

⁷⁸ Doğanç ve Kocakuşak 2014, s. 242.

⁷⁹ Umur 1984, s. 46.

⁸⁰ Cuq 1928, s. 136.

⁸¹ Cuq, 1928, s. 136; Di Marzo 1959, s. 166.

babanın inisiyatifine bırakılmıştı⁸².

Aile babasının çocuğun mesleki eğitimi konusundaki bu yetkisine paralel olarak Roma'da meslek seçimi ve çalışma hakkı konusundaki çocuğun kişilik haklarının da aile babası tarafından kullanılıyor olduğu sonucuna varmak zor olmayacaktır. Aile babası aile evladının iş gücünden, onu doğrudan aile içinde çalıştırmak suretiyle yararlanabileceği gibi, aile evladının işgücünü belli bir ücret karşılığı üçüncü kişilere kiralamak suretiyle de faydalanabilirdi⁸³. Çocuğun eğer varsa üçüncü kişiler nezdinde çalışması karşılığı elde ettiği ayrıca ücretler de çocuğun hak ehliyeti bulunmadığı için kendiliğinden aile reisinin malvarlığına dahil oluyordu, bu bakımdan çocuk tıpkı köle gibi aile reisleri için otomatik bir iktisap organı gibiydi.

vi. Aile Babasının *Patria potestas* Kapsamındaki Yükümlülükleri

Aile babasının çocuk üzerindeki yetkilerine bağlı olarak elbette bazı yükümlülükleri de mevcuttu. Nitekim çocuğun bakım ve geçimini sağlama borcu en eski dönemlerden beri aile babasının üzerindeydi. Bu borcun kapsamına daha çok gıda ve giyecek masrafları girmektedir ancak kendisine mesleki eğitim aldırılan çocuğun eğitim masraflarının da buraya girdiği söylenebilir⁸⁴. Aile babasının çocuğa ilişkin bakım borcunun miktarı ihtiyaçlara, ailenin sosyal durumuna ve aile babasının malvarlığı durumuna göre belirlenirdi ve bu borç aile babasının kişiliğine bağlı bir borç olarak kabul edildiğinden başkasına devredilmesine izin verilmezdi⁸⁵.

Aile babasının evlenecek kızı için *dos* verme yükümlülüğü de bakım yükümlülüğü kapsamında görülmelidir. *Dos*, evlenecek kadının evlilik birliği giderlerine katılmak için müstakbel kocasına birtakım mallar vermesi uygulamasıdır. *Dos*, *sui iuris* olması halinde bizzat kadın tarafından, *alieni iuris* olması halinde ise aile babası tarafından sağlanırdı. Eski hukukta sadece ahlaki bir yükümlülük olarak görülen *dos* verme uygulaması Klasik hukukta hukuki bir yükümlülük haline dönüşmüştür ve evlenecek kızları için *dos* vermekten kaçınan babalar sadece kınanmakla kalmayıp onlara karşı hukuki bir talep de yöneltilebilmiştir. Nitekim Iustinianus hukukunda aile babalarının kendi hakimiyetleri altında yaşayan evlilik çağına gelmiş kızları için *dos* vermekle yükümlü oldukları açıkça kabul edilerek istisnai hallerde *dos* verme yükümlülüğü anneye de yüklenebilmiştir⁸⁶.

Aile babasının çocuğa ilişkin bakım yükümlülüğünün Eski hukukta hukuken

⁸² Karadeniz 1976, s. 220-221.

⁸³ Karadeniz 1976, s. 153 ve özellikle s. 139-150.

⁸⁴ Cuq 1928, s. 137. Zira aile babası aile evladını bir meslek ve zanaat öğrenmesi için bir ustanın yanına yerleştirdiğinde bu eğitim karşılığı bir ücret ödemek zorundaydı. Ancak bazen tersi durum da söz konusu olabilir, mesleki eğitim için kendisine bir aile evladı bırakılan meslek erbabı çocuğun işgücünden yararlanacak olması sebebiyle aile babasına ücret ödemeyi kabul edebilirdi. (Bu iş ilişkileri hakkında bkz. Karadeniz 1976, s. 195-197). Şu hâlde eğer aile evladına aldırılacak mesleki eğitim karşılığında bir ücret ödenmesi kararlaştırılmışsa bu ücret de aile babasının bakım yükümlülüğü kapsamında görülmelidir.

⁸⁵ Cuq 1928, s. 138-139.

⁸⁶ Di Marzo 1959, s. 203-204.

tanındığını söylemek zordur. Zira bu dönemde aile içindeki çocuk, aile babasının kendisine bakımı ne kadar kötü olursa olsun, bakım borcunu yerine getirmesini sağlamak için babasına yöneltebileceği bir talep ya da dava hakkına sahip değildi⁸⁷. Fakat MS 2 inci yüzyıldan itibaren bakım borcunu hiç veya gereği gibi yerine getirmeyen babaya karşı *magistra*'nın babayı bu yükümlülüğü yerine getirmeye zorlayacak şekilde *coercitio* yetkisini kullanmasına izin verilmişti⁸⁸. Postklasik devirde ise aile babasının bakım yükümlülüğünün ifası *cognitio extra ordinem*⁸⁹ usulde verilen bir dava hakkı ile sağlanmıştır. Bu dava hakkı MS 3'üncü yüzyıldan itibaren baba hakimiyetinden ayrılmış çocuklara da teşmil edilmiştir ve fakat bu son durumda bu yükümlülük baba ile çocuk arasında karşılıklı hale getirilmiştir⁹⁰.

Bakım yükümlülüğü daha sonra *patria potestas* kapsamında çıkarılarak genetik babalar için de getirilmiştir. Eğer genetik baba çocuğa bakamayacak durumda ise, teknik ifadeyle aciz halinde ise, bu yükümlülük genetik babanın altoyuna geçer, eğer onlar da aciz halinde iseler çocuğun anasına geçirdi. Böylelikle bakım borcu kan bağı esasına göre çocuğun genetik ana ve babasına yaydırılmıştı. Ayrıca söz konusu yükümlülük çocuk ile ana baba arasında karşılıklı hale getirilerek, genetik ana baba çocuğun bakımına mecbur edildiği kadar çocuk da genetik ana babasının bakımına mecbur edilmişti⁹¹.

Çocuklar aile babasına karşı daima *pietas* adı verilen bir saygı gösterme yükümlülüğü altındaydılar. *Pietas*, aile ilişkileri söz konusu olduğunda çocuğun ana

⁸⁷ Ayiter 1960, s. 56.

⁸⁸ Cuq 1928, s. 139.

⁸⁹ *Cognitio extra ordinem usul*/Olağandışı mahkemeler düzeni; MS 284 yılından sonra görülmeye başlanan bir yargılama usulüdür. Bu tarihe kadar mevcut olan *Ordo Iudiciorum Privatorum* olarak bilinen özel mahkemeler usulünde davalar, *magistra* önünde (*in iure*) ve hâkim önünde (*in apud*) olmak üzere iki aşamada görülürdü. İlk safha, davacının davalısını bizzat *magistra* önüne getirerek ona karşı yönelttiği bir talep ile başlayıp *magistra*'nın talebin haklı olup olmadığını anlamaya yönelik maddi vakıaları değerlendirmesi ve sonrasında talebi haklı görerek davayı kabul ya da haksız görerek reddetmesi ile son bulur; ikinci safha, talep haklı görülerek davacının davası kabul edilmişse, hakim önünde başlayıp maddi vakıaların yeniden değerlendirmesi yapılmaksızın doğrudan mahkumiyet şeklinin ve miktarının saptanmasıyla son bulurdu. *Cognitio extra ordinem* usulde ise davalar tek aşamada ve artık maaşa bağlanarak imparatorun maaşlı memuru haline gelmiş hakimler önünde görüşülerek karara bağlanırdı; bu usulde davacının dayandığı maddi vakıaların haklı olup olmadığının ve eğer davacı haklı ise davalının neye mahkûm edileceğinin değerlendirilmesi bizzat hâkim tarafından yapılırdı, (ayrıntı için bkz. Karadeniz Çelebican 2014, s. 352).

⁹⁰ Monier 1947, s. 254; Ayiter 1960, s. 54-55.

⁹¹ Bu sonuç Roma'da *cognatio* (kan bağı esası) hısmınlığının lehine başlayan bir dönüşümün neticesidir. Eski Hukuk ve Klasik Hukuk Devirlerinde hakim olan *agnatio* hısmınlığı günden güne önemini kaybederek Klasik dönemin sonlarından itibaren babanın birçok yetkisi *patria potestas* kapsamında çıkarılmıştır mesela *manus* ve *mancipium* gibi kurumlar Iustinianus Hukukunda artık tamamen gözden kaybolmuştur. *Cognatio* hısmınlığı lehine dönüşüm miras hukuku alanında da devam ederek miras bırakana mirasçı olacak kişiler kan bağı esasına üstünlük tanınarak belirlenmiştir. Iustinianus hukukuna gelindiğinde ailenin tamamen *cognatio* hısmınlığı üzerine temellendiğini bu bağlamda söylemek yanlış olmaz (Monier 1947, s. 258).

babaya, ana babanın da çocuğa karşı sevgi ve şefkat beslemesi anlamına gelir⁹². *Pietas* Roma'da sadece ahlaki bir kavram değil aynı zamanda hukuki bir kavram olarak da tezahür eder. Bu yükümlülüğün gereği olarak çocuk ana babaya karşı sevgi ve şefkat beslemek yükümlülüğü altındaydı, bunun sonucu olarak aile babasına itaat etmek zorundaydı. Yine bu yükümlülüğünün bir sonucu olarak çocuklar babalarına şerefsizlik mahkumiyetini gerektiren davalar açamazlar, onların aleyhine tanıklık edemezlerdi. Eğer babaya karşı şerefsizlik mahkumiyetini gerektiren bir davanın açılması çocuğun menfaati için zorunlu ise çocuk ancak *magistra* 'nın iznini almak suretiyle dava haklarını kullanabilirdi. Çocuğun *pietas* çerçevesindeki bu yükümlülükleri genetik babaya karşı da aynen geçerliydi⁹³.

c. Çocuğun Malvarlığı Üzerinde *Patria potestas*'ın Kapsamı

Öncelikle belirtmek gerekir ki “çocuğun malvarlığı ya da aile evladının malvarlığı” ifadeleri Roma hukukuna tamamen yabancıdır. Zira Roma'da aile evlatları fiil ehliyetine sahip ancak hak ehliyetinden yoksun kişiler olup hukuken bir malvarlığı edinemezler. Aile evlatlarının yaptıkları hukuki işlemlerden doğan haklar tamamen aile babasının malvarlığına dahil olur, borçlar ise kural olarak aile evladı üzerinde kalır. Dolayısıyla bu borçlardan dolayı aile evladına dava açılabilme mümkün olmakla birlikte aile evladının malvarlığı bulunmadığı ve bu sebeple aile evladına karşı icraya geçilemeyeceği için alınan mahkûmiyet kararı sonuçsuz kalır⁹⁴. Bu bakımdan daha evvel de temas ettiğimiz üzere aile evladı aile babası için âdetta bir iktisap organı gibi görev yapmaktaydı⁹⁵. Bununla birlikte bu kuralın bazı istisnaları da vardı. Eğer aile babası aile evladını ticari işletmesinin başına geçirmiş veya gemisine kaptan yapmış ise aile evlatlarının borçlarından aile babası sorumlu tutularak aile babasına karşı; işletme sahibi sıfatıyla *actio intitutoria*, gemi armatörü sıfatıyla da *actio exercitoria* açılabilmesine izin verilmişti⁹⁶. Belirtmek gerekir ki esasında bu davalar, dava husumeti bakımından doğrudan aile babasına yöneltilebilen davalar değildir. Bu davalar aile evladına karşı açılacak temel ilişkiden doğan davaların yanı sıra aile babasına karşı da açılacak kanun koyucu tarafından tanınmış olan ek davalardır⁹⁷. Aile babasının aile evlatlarının hukuki işlemlerinden doğan sorumluluğu bu nedenle munzam bir sorumluluk olarak saptanabilir⁹⁸.

Bu munzam sorumluluğun uygulama alanı zamanla genişleyerek, aile evladına, az sonra temas edeceğimiz” *peculium*” adında bir miktar sermaye verilmesi ya da aile babasının aile evladının yaptığı bu hukuki işlemde herhangi bir menfaat elde etmesi hallerine de yaydırılmıştı. Yalnız, bu yaygın uygulama alanında bu sorumluluk birinci durumda aile babasınca aile evladına verilen *peculium* miktarıyla ikinci durumda

⁹² *Pietas* 'ın diğer anlamları için bkz. İpek 2021, s. 568.

⁹³ Di Marzo 1959, s. 194. *Pietas* için ayrıca bkz. Umur 1983, s. 157.

⁹⁴ Karadeniz Çelebican 2014, s. 171; Umur 1984, s. 390.

⁹⁵ Tahiroğlu ve Erdoğan 2020, s. 226.

⁹⁶ Umur 1984, s. 434.

⁹⁷ Türkoğlu Özdemir 2005, s. 104, s. 103-136.

⁹⁸ Tahiroğlu ve Erdoğan 2020, s. 226 dn. 200.

malvarlığındaki artış miktarıyla sınırlı tutulmuştu⁹⁹.

Şu hâlde çocuğun malvarlığı alanındaki hukuki statüsü yine kural olarak *patria potestas* rejimine tabidir. Çocuğun fiil ehliyetine sahip olduğu andan itibaren yaptığı hukuki işlemlerden doğan hak ve kazançlar munzam sorumluluk çerçevesinde istisnai olarak babanın malvarlığına dahildir. Bununla birlikte çocuğun sınırlı bir ölçüde de olsa babasından bağımsız bir malvarlığı edinebilmesine olanak tanınmıştır, bu, ancak *peculium* adı verilen uygulama sayesinde mümkün olabilmiştir. Gerçekten de Roma hukukunda çocuğun ergin olmadan önce veya ergin olduktan sonra baba hakimiyeti altında bulunduğu müddetçe hak ehliyeti bulunmayacağı ve bunun doğrudan neticesi olarak bağımsız bir malvarlığı sahibi de olamayacağı açıktır. Ancak çocuğa *peculium* adı altında para ya da birtakım mallar tahsis edildiğinde durum değişmektedir.

Roma hukukuna özgü bir kurum olan *peculium*, hukuki manada, aile evlatlarına ya da kölelere kullanmaları ve yararlanmaları için aile babası tarafından verilen para ya da malları ifade eden teknik bir kavramdır¹⁰⁰. *Peculium* konusu bu mallar aile babasının mülkiyetinden çıkmış olmaz, aile babasına ait malvarlığının bir parçası olarak kalmaya devam eder ve buna bağlı olarak aile babası dilediği zaman bu malları çocuktan geri alabilirdi¹⁰¹. *Peculium* 'un konusu para, ticari işletme, bina, arazi, köle ya da hayvan gibi ekonomik değer taşıyan her türlü nesne olabilirdi; mesela aile babasının üçüncü kişi nezdinde olan bir alacak hakkı dahi *peculium* 'a konu olabilirdi¹⁰². *Peculium* 'un tahsisi elbette aile babası tarafından gerçekleştirilecektir ancak bu tahsisin maddi bir fiil mi yoksa bir hukuki işlem mi olduğu meselesi tartışmalıdır. Başlangıçta *peculium* tahsisinin hiçbir açık veya örtülü bir irade açıklaması gerektirmediği noktasından hareketle bunun bir maddi fiil olduğu kabul edilmişken, zaman içinde bu tahsis eyleminin *peculium* vermek yönünde bir iradeyi de örtülü de olsa içinde barındırdığı düşüncesi bu tahsisin maddi bir fiilden ziyade hukuki bir işlem olduğu görüşüne ağırlık kazandırmıştır. Aile babasının aile evladının çalışarak elde ettiği birtakım kazanç ya da menfaatleri onun elinden almayarak aile evladının elinde kalmasına göz yumması da *peculium* tahsis etmek yönünde örtülü bir irade açıklaması olarak yorumlanmıştır¹⁰³.

Peculium tahsisinin en önemli hukuki sonucu aile evladının *peculium* kapsamındaki mallar üzerinde bağımsız bir tasarruf yetkisine kavuşmasıydı. Bu bağlamda aile evladı *peculium* mallarını satabilir, devredebilir, irtifak ya da rehin hakkına konu edebilirdi. Aile evladının *peculium* malları üzerindeki tasarruf yetkisinin tek sınırlaması bağışlama sözleşmesiydi; aile evladının bu malları *causa donandi*/bağışlama iradesiyle

⁹⁹ Tahiroğlu ve Erdoğan 2020, s. 226. Söğütü 2020, s. 251. Aile evlatlarının hukuki işlem ehliyetleri elbette yaş ile sınırlandırılmıştır. 0-7 yaş arası aile evlatlarının yaptıkları hiçbir hukuki işlem geçerli değildir çünkü bunlar hukuki işleme bizzat taraf olamazlar. 8-14 yaş arası çocuklar ergin olmayan küçükler olup bunlar kendilerine yapılan karşılıksız kazandırmaları tek başlarına kabul edebilirler ancak borç altına giremezlerdi. 15-25 yaş arası ergin küçükler ise tüm hukuk işlemleri tek başlarına yapabilir ancak eğer bir kayyım tarafından bu işleme onay verilmemişse söz konusu hukuki işlemin iptali talep edilebilirdi (Lemosse 1975, s. 247-259).

¹⁰⁰ Karadeniz 1968, s. 179.

¹⁰¹ Ayiter 1960, s. 61; Karaaslan 2017, s. 2263. s. 2251-2269.

¹⁰² Karadeniz 1968, s. 183; Di Marzo 1959, s. 169; Türkoğlu Özdemir 2005, s. 109-110.

¹⁰³ Karadeniz 1968, s. 183.

başkalarına birtakım karşılıksız kazandırmalarla devretmesine cevaz verilmemişti¹⁰⁴.

Peculium 'a sahip olmak çocuğun hukuki statüsünde kural olarak bir değişikliğe yol açmıyordu; zira aile evladının yaptığı hukuki işlemlerden doğan borçlar yine aile evladı üzerinde kalmaya devam ediyor, sadece bu borçlardan dolayı aile babasının da *peculium* miktarı ile sınırlı bir sorumluluğu gündeme geliyordu. Bu sorumluluk gereği aile evladının kişisel alacaklıları aile babasına karşı *actio de peculio* adı altında bir dava açma hakkı kazanıyorlardı¹⁰⁵. Aile evladının *peculium* üzerindeki tasarruf yetkisi ölüm ya da baba hakimiyeti altından çıkarmak gibi nedenlerle sona erer ve tüm tasarruf yetkileri aile babasına kendiliğinden geri dönerdi. Aile babasının ölümünde ise *peculium* konusu mallar aile babasının terekesine dahil olarak mirasçılara intikal ederdi¹⁰⁶.

Peculium zaman içinde çeşitlenerek aile evladının bağımsız bir malvarlığına sahip olmasının önü iyiden iyiye açılmıştır¹⁰⁷. Aile evladının *peculium* sayesinde bağımsız bir malvarlığına sahip olmasının son adımı MS 319'da Constantinus tarafından yapılan bir düzenleme ile atılmıştır. Constantinus, aile evlatlarına ana tarafından kalan mallar üzerinde babaya sadece bir intifa hakkının tanınabileceğini kabul ederek aile evladının *peculium* üzerindeki mülkiyet hakkının varlığını hükme bağlamıştır¹⁰⁸.

d. Çocuk ile Ana Arasındaki İlişkiler

Çocuğun hukuki statüsünü belirleyen rejimler *alieni iuris* bakımından *patria potestas*, *sui iuris* bakımından vesayet rejimi olup bu rejimlerde yetki sahibi aile babası ya da vasidir. Bu yetkilerin gerektirdiği otoritenin erkek tarafından sağlanacağı kabul edildiği için çocuğun kişi ve mal varlığı üzerinde ananın söz sahibi olması prensip itibariyle söz konusu değildi. Bununla birlikte ana ile çocuğu birleştiren tabii bağlar da Roma'da hiçbir zaman inkâr edilmiş değildir. İstisnai hallerde çocuk üzerinde ananın birtakım hak ve yükümlülüklerinin kabul edildiği görülür. Bunların başında aile babasının ya da vasinin yetkilerini kötüye kullanması gelir ki bu durumda çocuklar ananın koruması altına verilebilirdi¹⁰⁹. Yine, çocuk ile ana arasında *agnatio* hısımlığı mevcut olamayacağı için kural olarak çocuk ile ana arasında esasında karşılıklı bir mirasçılık da mevcut değildi; ancak çocuk ile anası arasındaki tabii bağlar görmezden gelinemediği ve bu bağlar ana ile çocuk arasında böyle bir mirasçılığı zorunlu kıldığı için Klasik hukuk devrinin ortalarından itibaren, MS 2 inci yüzyıl itibariyle, *Senatus Consultum Tertullianum* ve *Senatus Consultum Orfitianum* düzenlemeleriyle ana ile çocuk arasında karşılıklı bir mirasçılık kabul edildi¹¹⁰ ve aynı mirasçılık kuralları evlilik dışı doğan çocuklara da teşmil edildi¹¹¹.

¹⁰⁴ Umur 1984, s. 391.

¹⁰⁵ Türkoğlu Özdemir 2005, s. 107-115.

¹⁰⁶ Karadeniz 1968, s. 188-189.

¹⁰⁷ *Peculium*ün çeşitleri hakkında bkz. Umur 1984, s. 391-392; Karadeniz 1968, s. 190-194.

¹⁰⁸ Umur 1984, s. 392; Ayiter 1960, s. 63.

¹⁰⁹ D. 43. 30. 1. 3; D. 43. 30. 3. 5; ayrıca bkz. Monier 1947, s. 252.

¹¹⁰ Ius. Inst., 3. 5. 4 (3); Ius. Inst., 3. 6. 1; ayrıca bkz. Monier 1947, s. 252; Cuq 1928, s. 184.

¹¹¹ Ius. Inst., 3. 5. 4 (3).

Boşanmanın gerçekleşmesi halinde çocuğun hukuki statüsü meselesine de özel olarak değinmek gerekir. Boşanma halinde çocuklar baba hakimiyeti altında kalmaya devam ederlerdi, bu bağlamda boşanmanın babanın çocuk üzerinde sahip olduğu *patria potestas* rejimine hiçbir etkisi yoktu. Ancak, istisnai olarak, babanın kötü yönetimi halinde boşanan anaya çocuklarını korumak konusunda bir yetki verilmişti. Diğer taraftan, bu, mutlak bir yetki olmayıp *magistra* kararına bağlanmıştı. Başka deyişle boşanma halinde çocuklarına kötü davranan bir aile babasının yetkisinin sona erdirilerek çocuklar üzerindeki yetkinin anaya mı yoksa başka bir aile ferdine mi verileceği meselesine *magistra* karar veriyordu. Boşanmada kusurlu olan eş koca ise *magistra* çocukların yeniden evlenmemiş olması kaydıyla analarına bırakılmalarına karar verebilir ve bu durumda çocuğun bakım masrafları babaya ait olmaya devam eder. Eğer baba aciz halinde ve ananın malvarlığı da çocuğun bakımı için elverişli ise çocuğun bakım masraflarını ana üstlenir¹¹².

Burada son olarak ananın köle olması halinde çocuğun hukuki statüsünün nasıl tespit edildiğine de değinmek icap eder. Ananın köle olması durumunda çocuğun hukuki statüsü ananın efendisinin *patria potestas*'ına göre belirleniyordu. Başka deyişle ana kimin mülkiyetinde ise çocuk da onun mülkiyetinde kabul edilecektir. Ancak önemle belirtelim ki anayı köle sayan ve bu sebeple onu eşyanın hukuki rejimine tabi tutan Roma hukuku köle kadının çocuğuna aynı yazgıyı reva görmedi; köle kadının çocuğu semere/ürün gibi kabul edilmeyerek efendinin hakimiyeti altında ayrı bir hukuki statüye tabi tutuldu¹¹³.

C. Vesayet Rejimi

Vesayet, tam ya da sınırlı ehliyetsiz olup velayet altında bulunmayan kimselerin kişisel ve mali çıkarlarını korumaya yönelmiş bir kamu hukuku kurumudur¹¹⁴. Modern hukukumuzda Türk Medeni Kanunu'nun 396 ve devamı maddelerinde düzenlenmiş vesayet hükümleri uyarınca hukuki işlemlere tek başına taraf olamayacak kimselerin kişiliklerinin ve malvarlıklarının korunması için onlara bir vasi tayini şattır. Tayin edilen vasi ehliyetsiz olan kimsenin hukuki işlemlerine ya bizzat taraf olarak ya da ehliyetsiz kimsenin bizzat taraf olduğu hukuki işlemlere, izin ya da icazet vererek vesayet altındaki kişiyi temsil eder. Türk Medeni Kanunu'nun yukarıda andığımız maddelerinden anlaşıldığı kadarıyla bugün, Türk hukukunda, kamu vesayeti ve özel vesayet/aile vesayeti olarak iki tür vesayet vardır. Sulh hukuk ve Asliye Hukuk mahkemesi olarak kamu organları tarafından yürütülen vesayet kamu vesayetidir ve vesayetin olağan şekli budur. Köklerinin Roma'ya değil Cermen hukukuna dayandığı aile vesayeti ise vesayetin mahkemeler yerine özel bir aile meclisine bırakılması demektir ve istisnai bir uygulamadır¹¹⁵.

¹¹² Cuq 1928, s. 173-174.

¹¹³ Söğütü Erişgin 2021, s. 1419-1420. Bu durum aslında Roma hukukunun eşyaya ilişkin iktisap prensipleri ile çelişmektedir. Romalıların köle kadının çocuğunu neden ayrı bir statüde görmek istedikleri meselesi doktrinde de tartışmalara yol açmıştır. Kimi yazarlara göre bu durum Stoacı felsefenin Roma hukuku üzerindeki etkilerinin bir neticesidir (Söğütü Erişgin 2012, s. 1430).

¹¹⁴ Tekinay 1990, s. 621.

¹¹⁵ Bu vesayet türleri hakkında ayrıntı için Dural vd. 2021 s. 572.

Roma'da vesayet¹¹⁶, Roma hukukunun arkaik döneminden itibaren *tutela legitima* ve *tutela dativa* olarak çeşitlenmiştir. *Tutela legitima*, en yakın *agnatik* hısımın ya da vasiyetname yoluyla belirlenen bir kişinin vasi olarak tayin edilmesi işlemidir. Bu vesayet türünde aile evlatları aile babasının ölümü ile birlikte *patria potestas* altından çıkarak *sui iuris* hale gelirler ve fakat bunlar arasında ergin olmayan çocuklar (12/14 yaş altındakiler) baba ölür ölmez derhal vasinin *patria potestas*'ı atına girerlerdi. Böylece ergin olmayan küçükler, yani çocuklar üzerinde babanın *potestas*'ı sona erip bu defa vasinin *potestas*'ı başlardı ve çocuk ergin oluncaya dek bu *potestas* devam ederdi¹¹⁷. *Tutela dativa* ise, çocuğa vasi olabilecek *agnatik* bir hısımın bulunmadığı ve vasiyetname yoluyla da bir vasi tayin edilemediğinde devreye giren mahkeme kararı ile yapılan bir vasi tayiniydi. Klasik hukukta, yargı işlerine bakan *magistra*lık olan *praetor* tarafından; Justinianus döneminde, hakim tarafından yapılan bu vasi tayini ile çocuğun kimsesiz kalmasının ve bu suretle kişilik ve malvarlığı menfaatlerinin zarara uğramasının önüne geçilmiş olurdu¹¹⁸.

Vesayet rejimi Roma'nın en eski dönemlerinden beri görülen olağan bir kurumdur. Vesayetin hukuksal anlamdaki ilk izlerine On İki Levha Yasalarında rastlıyoruz. Bu yasalarda aile babası çocuklarına vasiyetname yoluyla bir vasi tayin etmeden önce ölecek olursa onun erkek mirasçısının, eğer erkek mirasçısı yok ise en yakın *agnatik* hısımının vasi olacağı hükme bağlanmıştır¹¹⁹. On İki Levha Yasalarının o güne kadarki Roma örf ve adetlerini bir araya getirip yazıya döken derleme bir kanun olduğu¹²⁰ hesaba katılırsa vesayet *legitima* olan türünün Roma hukukunun arkaik döneminden beri görülmekte olduğu ve ilk olarak örf ve âdet hukukunda başladığı sonucuna ulaşmak zor olmaz.

Vesayet her iki türünde de vasi olarak tayin edilen kişi malvarlığı ile ilgili işlemlerde çocuğu bizzat temsil ederdi. Bu bir dolaylı temsil biçimi olup vasinin çocuk hesabına yaptığı hukuki işlemlerden hasil olan hak ve borçlar önce kendi üzerinde doğar, sonra ayrı bir hukuki işlemle çocuğa devredilirdi. Cumhuriyet dönemi ortalarından itibaren ise vesayet altındakilerin fiil ehliyeti yaş şartlarına riayet koşuluyla hukuki işlemlere bizzat taraf olabilecekleri ancak bunun için vasinin "*auctoritas*" adıyla bilinen bir onayını almak zorunda oldukları hükme bağlanmıştır. Bu yöndeki düzenlemelerden sonra bir adım daha öteye gidilerek vesayet altındaki çocukların kendilerini borç altına sokmayan karşılıksız kazandırmaları vasinin onayı olmadan tek

¹¹⁶ Roma'da vesayet "tutela" sözcüğü ile ifade olunmaktadır. Tutela; sözlük anlamıyla "bakmak, gözetmek, korumak, kollamak" gibi anlamlara gelmekte olup teknik anlamıyla velayet altında bulunmayan çocuğun kişi varlığının korunması rejimidir; Oxford Latin Dictionary <https://archive.org/details/aa.-vv.-oxford-latin-dictionary-1968/page/1995/mode/2up> Ayrıca *curatio* sözcüğünü de burada anmak gerekir. *Curatio*, "yönetmek, nezaret etmek" gibi manalara gelmekte olup teknik anlamıyla velayet altında bulunmayan çocuğun malvarlığı bakımından korunmasına yönelik rejimdir; Oxford Latin Dictionary <https://archive.org/details/aa.-vv.-oxford-latin-dictionary-1968/page/1417/mode/2up>

¹¹⁷ Ayiter 1960, s. 69-74; Söğütli 2020, s. 264.

¹¹⁸ Güneş Ceylan 2004, s. 77-87.

¹¹⁹ XII Tab., v. 4.

¹²⁰ Kaya 2020, s. 371.

başlarına dahi kabul edebilecekleri hükmü getirilmiştir¹²¹.

Roma hukukunun arkaik döneminde vasinin çocuğun kişi varlığından çok malvarlığının korunması ile daha fazla meşgul olduğu anlaşılmaktadır¹²². Bu dönemde çocuğun bakım ve terbiyesi ile vasi yerine çocuğun anası ya da yakın akrabaları ilgilenirdi¹²³. Bu sebeple bu çağlarda çocuğun kişilik haklarına ana ya da yakın hısımların müdahale etmiş olabileceğini tahmin ediyoruz. Yine, tahminimize göre, bu dönemde, aile babasının ölümü ile onun yerine gelen kişi tüm özel hukuk ilişkilerini üstlendiğinden çocuk üzerinde de babanın *patria potestas* 'ına benzer bir yetkiler bütünü elde etmiş olmalıdır. Klasik dönemden itibaren vesayet anlayışında değişim başlamış ve vasinin çocuğun eğitimi ile ilgili hususlarda da inisiyatif alması istenerek çocuğun bakımı, eğitimi ve yetiştirilmesi hususları hem bir yetki hem de bir yükümlülük olarak vasiye devredilmiştir¹²⁴.

Vasinin çocuğun menfaatlerini zarara uğratması halinde sorumluluğu gündeme gelirdi ve vasiye karşı eğer çocuğun mallarını zimmetine geçirmişse, *actio rationibus distrahendis*; eğer genel olarak vasilik görevini ihmal etmişse, *accusatio suspecti tutoris* gibi yaptırımlar uygulanır ya da vesayet ile ilgili uyuşmazlıklarda genel bir dava olan *actio tutela* davası açılırdı¹²⁵.

SONUÇ

Çalışmamızda ulaştığımız tespitlerden ilki, Roma'da çocuk kavramının modern hukuktaki gibi kesin olarak saptanamadığı, hukuki bir kavram olarak yerleşemediğidir. Bugün modern hukukta çocuk kavramı gerek uluslararası gerek ulusal mevzuatlarda tanımlanarak hukuki literatürümüzde yerini almıştır. Modern düzenlemelerde çocuk 18 yaşın altında kalan herkesi ifade eder. Buradan anlaşılmaktadır ki bu düzenlemelerde çocuk olmak yaş şartına bağlanmış ve yaş olarak da 18 yaşı belirlenmiştir. Evlenme veya mahkeme kararı ile ergin kılınanlar da 18 yaşın altında kaldıkları sürece çocuk kavramına dahildirler. Roma'da ise çocuk kavramının hukuki bir tanımı yapılmış değildir; kaynaklarda çocuğu ifade etmek üzere *infans*, *impubes*, *filius familia/filia familia*, *liberis*, *puellus/puella*, *puerulus*, *pupillus* gibi çok çeşitli terimlere rastlanmaktadır. Bu terimlerin her biri aile ilişkileri, mirasçılık durumu, borç ilişkileri gibi değişik perspektiflerden çocuğu ifade etmekte olup bunlardan hangisinin çocuk kavramına tam olarak karşılık geldiği belirsizdir. Kaynakların, özellikle de *Ius. Inst.*, 1. 22 pr.'un yorumundan yola çıkarak bizim bu konudaki tespitimiz Roma hukuku arkaik döneminde "çocuk" olmanın fiziki olgunluk kriterine bağlandığı, fiziki olgunluğun da çocuk yapabilme konusunda cinsi olgunluğa erişmek olarak anlaşıldığı ve böylesi bir olgunluğun da kızlarda 12, erkeklerde 14 yaşın doldurulması ile başladığının kabul edildiği yolundadır. Şu halde Roma'da Klasik hukuktan itibaren 12/14 yaşının içinde ve altında kalanlar, modern hukuktaki anlamıyla örtüşecek şekilde, çocuk sayılmış olacaktırlar.

¹²¹ Ayiter 1960, s. 74.

¹²² Ayiter 1960, s. 76; Güneş Ceylan 2004, s. 99.

¹²³ Güneş Ceylan 2004, s. 100.

¹²⁴ Ayiter 1960, s. 79.

¹²⁵ Güneş Ceylan 2004, s. 116; Ayiter 1960, s. 82-85.

Çalışmamızda ulaştığımız diğer bir tespit, Roma’da çocukların hukuki statüsünü belirleyen *patria potestas* ve *tutela* olmak üzere iki temel rejimin bulunduğuudur. *Patria potestas*, baba hakimiyeti demek olup aile reisinin aile fertleri ve bu fertler arasında bulunan çocuklar üzerinde sahip olduğu yetkilerinin tamamını ifade eden teknik bir kavramdır. *Patria potestas*, aile içindeki çocuklar, başka deyişle, baba hakimiyeti altında bulunan ve *alieni iuris* sıfatıyla nitelendirilen çocuklar üzerinde geçerli olan bir rejimdir. *Patria potestas*’ın hukuki niteliği tartışmalı olmakla birlikte modern anlamdaki velayetten farklı olduğu kabul edilmek gerekir. Bize göre *patria potestas* aile hukukuna özgü mutlak bir hak olarak nitelendirilmelidir. Çocuğun ölümüne veya yaşamasına karar vermek demek olan “*potestas vitae necisque*”, çocuğun reddi anlamına gelen “*ius exponendi*”, çocuğun satılması ya da temlik manasına gelen “*ius vendendi*” gibi oldukça geniş sayılabilecek yetkiler *patria potestas*’ın içeriğindeydi. Çocuğun kişilik hakları mesela evlenmesi, çalışması, meslek seçimi, yerleşim yeri tercihi gibi haklarının kullanımı da *patria potestas* kapsamında aile babasına aitti. Aile babası bu hakların kullanımına müdahale edebileceği gibi bu hakları hakkın niteliğine uygun düşüğü ölçüde bizzat da kullanabilirdi. Çocuğun kişi varlığı alanındaki hakları kadar malvarlığı alanındaki hakları da *patria potestas* kapsamına dahildi. Baba hakimiyeti altında bulunan çocuğun, kaç yaşında olursa olsun, hak ehliyeti bulunmadığı için taraf olduğu hukuki işlemlerden doğan tüm sonuçlar aile babasının malvarlığına dahil olur ve bunun istisnası ise aile evlatlarına verilen *peculium* adındaki bir tür sermayeydi. Bu sermayenin işletilmesinden aile evladı sorumlu olup bu *peculium* miktarı ile sınırlı olmak kaydıyla çocuk aile babasının malvarlığından bağımsız bir malvarlığı edinebilir ve bu malvarlığı üzerinde serbestçe tasarrufta bulunabilirdi.

Baba hakimiyeti altında olmayan çocuklar bakımından vesayet rejiminin geçerli olduğu hususu çalışmamızda ulaştığımız bir başka tespittir. Baba hakimiyeti altında bulunmayan ve fiziki olgunluğa ulaşmamış, yani 12/14 yaşın içinde ya da altında kalan çocuklar için onların gerek kişi, gerek malvarlıklarını korumak için bir vasi tayin edilirdi. En eski dönemlerde aile içinden, çocuğun hısımları arasından belirlenen bu vasi sonraki zamanlarda mahkeme kararı ile aileye yabancı kişiler arasından da tayin edilebilmiştir.

Çalışmamızda ulaştığımız son bir tespit ise, *patria potestas* hükümlerinin özellikle Klasik hukuk devrinin sonlarından itibaren çocuğun menfaati lehine gitgide sınırlandırılarak bugünkü velayet hükümlerine yaklaştırıldığı ve vesayet hükümlerinin de modern hukuktaki vesayet hükümleriyle büyük ölçüde örtüştüğüdür.

KAYNAKLAR

- Accarias 1891 C. Accarias, *Précis de Droit Romain, Contenant Avec L'Exposé des Principes Généreux, Le Texte, La Traduction et L'Explication des Institutes de Justinien*, II, 4. Edition, Paris.
- Akarşlan 1998 Mediha Akarşlan, *Anahatlarıyla Çocuk Hakları ve Çocuk Hakları Mevzuatı*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Ayiter 1960 Kudret Ayiter, *Roma Hukuku Dersleri, Aile Hukuku*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Coche 1892 Joseph Coche, "Condition de L'Enfant Né Hors Mariage", Faculté de Droit de Paris, Thèse le doctorat, Paris.
- Cuq 1928 Edouard Cuq, *Manuel des Insitutions Juridiques des Romains*, 2. éd., Paris.
- Dan Radu 2017 Mihnea Dan Radu, "The Protection of Children in the Post-Classical Roman Law", *Fiat Iustitia*, 2 (2017), s. 171-176.
- Di Marzo 1959 Salvatore Di Marzo, *Roma Hukuku*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, çev. Ziya Umur, İstanbul.
- Doğancı ve Kocakuşak 2014 Kâmil Doğancı ve Fulya Kocakuşak, "Eski Roma Ailesinde Pater Familias ve *Patria potestas* Kavramları", *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15/27, s. 233-250.
- Dural vd. 2021 Mustafa Dural, Tufan Öğüz, Mustafa Alper Gümüş, *Türk Özel Hukuku, Aile Hukuku*, III, Gözden geçirilmiş 16. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Elal 2011 Çağla Elal, "Roma Hukukunda Hak Ehliyeti Çerçevesinde Çocuk", *Prof. Dr. Belgin Erdoğan'a Armağan*, Der Yayınları, İstanbul.
- Erişgin 2008 Özlem Erişgin, "Klasik Dönem Hukukçularında Bir Açık Değer Olarak Utilitas Publica", *Prof. Dr. Bilge Öztan'a Armağan*, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Gönenç 2010 Fulya İlçin Gönenç, *Roma Hukukunda Kadın*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul.
- Güneş Ceylan 2004 Seldağ Güneş Ceylan, *Roma hukukundan Günümüze Velayet Vesayet Hukuku*, Yetkin yayınları, Ankara.
- Güneş Ceylan 2010 Güneş Ceylan, Z. Seldağ, *Roma Hukukunda Evlenme (Matrimonium)*, Yetkin yayınları, Ankara.
- Harris 1994 W. V. Harris, "Child-Exposure in the Roman Empire", *The Journal of Roman Studies*, 84, s. 1-22.
- Işıқтаç 2009 Yasemin Işıқтаç, *Hukukun Kaynağı Olarak Örf ve Adet Hukuku*, Filiz Kitabevi, İstanbul.

Sevgi Kayak

- Iustinianus 1968 Iustinianus, *Institutiones*, Çev. Ziya Umur, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- İpek 2017 Nurcan İpek, “Arkaik ve Klasik Dönem Roma Ailesinde Çocuk ve Yenidoğan Bebeğin Terk Edilmesi Meselesi”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Araştırmaları Dergisi (MÜHF-HAD)*, 23/2, s. 319-323, (s. 295-354).
- İpek 2021 “Roma Yazınında ve Hukukunda Temel Erdemlerden Biri: Pietas”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 27 (1), s. 566-592.
- Kabağaç ve Alova 1995 Sina Kabağaç ve Erdal Alova, *Latince-Türkçe Sözlük*, Sosyal Yayınlar, İstanbul.
- Karaslan 2017 Muzaffer Karaaslan, “*Peculium*’un Roma Ekonomik Hayatındaki Rolü”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 19, Prof. Dr. Şeref Ertaş’a Armağan sayısı, s. 2251-2269.
- Karadeniz Çelebican 2014 Özcan Karadeniz Çelebican, *Roma Hukuku, Tarihi-Kaynaklar-Genel Kavramlar-Kişiler Hukuku-Hakların Korunması*, Yeni Medeni Kanun’a Uyarlanmış on yedinci basım, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Karadeniz 1968 Özcan Karadeniz, “Roma Hukukunda *Peculium* Müessesesi”, *AÜHF*, 25 (3-4), 1968, s. 179-194.
- Karadeniz 1976 Özcan Karadeniz, *Iustinianus Zamanına Kadar Roma’da İş İlişkileri*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Kaya 2020 Mehmet Ali Kaya, *İlkçağ Tarihi ve Uygarlığı*, 3. Basım, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- Kayak 2019 Sevgi Kayak, *Roma Hukukunda İkame (Substitutio) ve Türk Hukuku Üzerindeki Etkisi*, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Koschaker ve Ayiter 1993 Paul Koschaker, Kudret Ayiter, *Modern Özel Hukuka Giriş Olarak Roma Özel Hukukunun Ana Hatları*, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yayınları, İzmir.
- Laes ve Strubbe 2014 C. Laes, J. Strubbe, *Youth in the Roman Empire: The young and the Restless Years?* Cambridge.
- Lemosse 1975 Maxime Lemosse, “L’Incapacité Juridique comme Protection de L’Enfant en Droit Romain”, ed. Librairie Encyclopédique Bruxelles, *Recueils de la Société Jean Bodin pour L’Histoire Comparative des Institutions*, XXXV, L’Enfant, Première Partie: Antiquité-Afrique-Asie, Bruxelles, s. 247-259.

Arkaik Dönem Roma Toplumunda Hukuki Statüsü Bakımından Çocuk

- Monier 1947 Monier Raymond, *Manuel Elémentaire De Droit Romain, I, Introduction Historique, Les Sources- La Procédure- Les Personnes- Les Droit Réels-Les Successions*, 6. edition., Editions Domat Montchrestien, Paris.
- Plescica 2000 Joseph Plescica, “Roma Hukukunda *Boni mores* Doktrini”, *Prof. Dr. M. Kemal Oğuzman’ın Anısına Armağan*, çev. Diler Tamer Güven, Beta Yayınları, İstanbul, s. 925-961.
- Pugliese 1957 Giovanni Pugliese, “Roma Ailesine Tarihi Bir Bakış” Çev. Ziya Umur, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 22/1-4, s. 339-349.
- Roberts 2017 J. M. Roberts, *Dünya Tarihi*, 1. Cilt, *Tarih Öncesi Çağlardan 18. Yüzyıla...*, Çev. İdem Erman, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Schwarz 1965 Andreas B. Schwarz, *Roma Hukuku Dersleri*, I, Çev. Türkân Rado, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Schulz 2017 Fritz Schulz, “Auctoritas”, Çev. Havva Karagöz, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 55/4, s. 341-353.
- Söğütlü Erişgin 2012 Özlem Söğütlü Erişgin, “Roma Hukukunda Hamile Kadın Kölenin Çocuğunun (Partus Ancillae) Hukuksal Yazgısı Hakkında”, *AÜHFD*, 61/4, s.1407-1436.
- Söğütlü 2020 Özlem Söğütlü, *Roma Özel Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Tahiroğlu ve Erdoğan 2020 Bülent Tahiroğlu/Belgin Erdoğan, *Roma Hukuku, Tarihi Giriş-Hukuk Tarihi-Genel Kavramlar-Usul Hukuku*, Der Yayınları, İstanbul.
- Tamer Güven 1995 Diler Tamer Güven, “Roma Vatandaşlık Hukukunda Origo ve Domicilium”, *Değişen Dünyada İnsan, Hukuk ve Devlet, Edip F. Çelik’e Armağan*, Engin Yayıncılık, İstanbul, s. 200-205.
- Tamer 2020 Diler Tamer, *Roma Hukuku, Cilt 1, Roma Tarihi-Roma Hukuku Kaynakları-Genel Kurallar-Roma Usul Hukuku*, Legal Yayıncılık, İstanbul.
- Tekin 2016 Oğuz Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, 11. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Tekinay 1990 Selâhattin Sulhi Tekinay, *Türk Aile Hukuku*, yedinci baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Türkoğlu Özdemir 2005 Gökçe Türkoğlu Özdemir, “Roma Hukukunda Actio De Peculio”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7/2, s. 103-136.
- Türkoğlu Özdemir 2008 Gökçe Türkoğlu Özdemir, *Roma Hukukunda Infamia (Şerefsizlik)*, Seçkin Yayınları, Ankara.
- Vuolanto 2014 Ville Vuolanto, “Children in the Roman World: Cultural and Social Perspectives. A Review Article”, *ARCTOS*, 48, 435-450.

- Umur 1983 Ziya Umur, *Roma Hukuku Lügati*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Umur 1984 Ziya Umur, *Roma Hukuku, Tarihi Giriş-Kaynaklar-Umumi Mevhumlar-Hakların Himayesi*, Filiz Kitabevi, İstanbul.

SUMMARY

In today's legal world, the word child has entered the legal literature. This concept was first explained in international legislation. The child is defined in article 1 of the Convention on the Rights of the Child as follows: “*For the purposes of the present Convention, a child means every human being below the age of eighteen years unless under the law applicable to the child, majority is attained earlier*”. The child was defined in article 1 as follows in the European Convention on the Exercise of the Rights of the Child: “*This Convention shall apply to children who have not reached the age of 18 years*”. According to international legislation, in principle, everyone under the age of 18 is a child.

In our national legislation, the concept of child has been regulated in accordance with international legislation. The concept of child in Roman law is not as clear as in the modern world. It is an important problem to determine Various terms were used to express the concept of child in ancient Rome; for example, *infans*, *impubes*, *puberes minores*, *puerus*, *puellae*, *pupillus*. In Roman law, there are basically three terms to express the child: "infans", "impubes" and "puberes". Among these terms, the word “*infans*” corresponds to today's "child" However, it cannot be said that this concept fully corresponds to the concept of child in today's law.

In our opinion, it can be said that the Romans included *infantes* (between 0 and 6 years old) as well as *impubes* in their concept of children. We derive this result from *Ius Inst.* 1. 22 pr. According to this text, the age of physical maturity is 12 for girls and 14 for boys. In ancient Rome, the legal status of children varied according to *patria potestas*/paternal dominance. *Patria potestas* refers to all the powers that the family father has over family members and family property. All members of the Roman family; the children of the father of the family, the children of his children, his parents, his wife, his daughter-in-law are under the authority of the family father. *Patria potestas* encompasses all the competences of the family father over family members and family property. The most important authority of the father of the family on the personality of the child is *ius vitae necisque*/the right to life and death. Another authority of the father of the family over the child is the right of *ius vendendi*. The head of the family could intervene directly in the exercise of the child's personal rights; for example, the marriage of children of marriageable age depended on the permission of the family father.

The professional education of the child also belongs to the family father. The father of the family could benefit from the labor force of the family son. The father of

the family could employ the family son in the family. The father of the family could employ the child of the family in the family or the father of the family could rent the labor of the child of the family to third parties for a fee. The father of the family also had some obligations on the child.

The debt to care for the child also belonged to the father of the family. Food and clothing expenses are included in the scope of this debt, and vocational training expenses are also included here. The obligation of the father of the family to give *dos* to his daughter to marry is also within the scope of the maintenance obligation. While the practice of giving *dos* was a moral obligation, it later turned into a legal obligation and legal claims were allowed to be made against the father who refrained from giving *dos* to his daughter. The care obligation was later removed from the scope of *patria potestas* and introduced for biological fathers as well. The place of residence of the child is the residence of the father of the family. Exceptionally, however, the divorced mother was given a mandate to protect her children if the father was mistreating the children. The child's property status is determined within the framework of the *peculium* system. *Peculium*, which is an institution specific to Roman law, is a legal concept that refers to money or goods given by the family father to family children or slaves for their use and benefit. The guardianship regime applies to children who are not under paternal domination. For children (under 12/14 years of age) who are not under paternal domination, a guardian is appointed, and the guardian protects their personality and authority. The content of *patria potestas* has been limited in favor of the child over time and has approached the concept of custody in modern law. The guardianship dispositions in Roman law are similar to those in modern law.